

do dějin našeho století kroniku posledního portugalského krále, Pedra IV.

A tak téměř dávám poslední sbohem té líbezné literatuře, jež byla nejdražší zábavou mého dětství, nejsladším uchvácením mého mládí i nejpříjemnější a nejlibější kratochvílí prvních, nejrušnějších let mého mužného věku.

Loučím se teskně a nestydím se před vámi to říci: znamená to totiž otočit se zády k ráji radostných chvil lenošení a vstoupit na pole tvrdé dřiny, na němž se půda vzdělává v potu tváře. A když plodí, nejsou jejími plody růže ani lilie, jež by laskaly smysly, nýbrž rostliny sic užitečné, avšak zraku nevzhledné a čichu nelibé; to je skutečná tvář a nezbytnost života.

ALMEIDA GARRETT

Mnich Luís de Sousa

DRAMA

Uvedeno poprvé 4. července 1843 jednou soukromou společností v divadle usedlosti Pinheiro v Lisabonu.

O s o b y

MANUEL (mnich Luís) de Sousa

Paní MADALENA de Vilhena

Slečna MARIA de Noronha

Pater JORGE Coutinho

POUTNÍK

TELMO Pais

PŘEVOR kláštera v Benfice

KONVRŠ

Sluha MIRANDA

ARCIBISKUP lisabonský

Chůva DOROTEIA

Chór mnichů od Sv. Dominika
Arcibiskupovi klerikové, řeholníci, sluhové atd.

Místo děje - Almada

JEDNÁNÍ PRVNÍ

Starobylá místnost okázale zařizená s nejuvříbenějším vkusem, jaký Portugalsko na počátku 17. století znalo.¹ Porcelán, šelakové politury, hedvábí, květiny atd. V pozadí dvě francouzská okna vedou na terasu nad Tejem, z níž se otvírá pohled na celý Lisabon; mezi okny podobná v životní velikosti, zobrazující mladého rytíře na koni, oblečeného v černém a s bílým křížem novice řádu sv. Jana Jeruzalémského na hrudi. Naproti, směrem k okrají jeviště malý sekretář se skvostnou pokrývkou ze zeleného sametu se stříbrnými třásněmi. Na sekretáři několik knih, nedokončené tapiserie a čínská váza s vysokým hrdlem, v ní květiny. Několik starobylých židlí, taburetků, komody. Po divákově pravé ruce dveře vedoucí dovnitř do domu, nalevo dveře vedoucí ven. Je podvečer.

Výjev první

MADALENA, *je v místnosti sama, sedí u stolku, nohy má podložené velkou poduškou, zkřížené ruce spočívají na otevřené knize, již má na klíně, jako by během četby upadla v zamyšlení*

MADALENA *(roztržitě si pomalu opakuje verše, které právě přečetla)*

„V radostném, zaslepeném duše klamu,
jemuž Fortuna dlouho trvat nedá.“²

S mírem a radostí v duši... takový klam, třebaš by trval pouhý okamžik, musí být svrchovaným blahem na tomto světě. Co záleží na tom, že mu Fortuna nedá dlouhého trvání! Když člověk žil, může zemřít. Já však... (*Odmlčí se.*) Ach, kéž se to alespoň on nedozví, kéž nevytuší, v jakém rozpoložení se nacházím... jaký mám strach... a že mi ta hrůza, která mě stále pronásleduje, dosud nedala být malou chvílí těšit se z nesmírného štěstí, jímž pro mne vždy byla jeho láska. Ach, taková láska, taková blaženost... a taková trýzeň! (*Opět upadne do hlubokého zamyšlení, chvílí zavládne ticho.*)

Výjev druhý

MADALENA, TELMO PAIS

TELMO *(přiblíží se k Madaleně, jež ho neslyšela vejít)*
Čtete si, paní...?

MADALENA *(probere se ze zamyšlení)* Ach, to jsi ty, Telmo... Ne, již ne, již je málo světla, bolely mne oči. Je to však krásná kniha. Ze všech našich knih tvá nejoblíbenější, Telmo.

TELMO *(spočine na ní očima)* Ó, ano. Je to kniha pro dámy i kavalíry... pro každého. Kniha vhodná pro všechny, již se nevyrovná žádná jiná krom slova Božího, jež si zaslouží nejhlu-

ší úctu! To mi však číst není přáno, neboť neovládám latinu jako můj pán... tedy pan Manuel de Sousa Coutinho - neboť co se toho týče, je to dokonalý vzdělanec, stejně jako byl před ním jeho otec,³ jehož jsem tak dobře znal: velký to muž! Velmi učený, galantních způsobů, jež mu však nebránily být zdatným rytířem. Zkrátka, dokonalý muž... Takoví lidé se už nerodí. Avšak, má paní, ještě k tomu, že slovo Boží je psáno v jazyce, jemuž my... jemuž ne každý rozumí... Přiznávám, že mi ten anglický obchodník z Nové ulice,⁴ který sem občas přijede, z něho říká věci, které se mi zamlouvají... Ale myslím, Bůh mi odpusť, že ten muž je kacíf, že patří k té nové sektě z Anglie⁵ či Německa. Co o tom soudíte?

MADALENA Hled', Telmo, nechci ti dávat rady. Víš dobře, že od těch časů, které... které...

TELMO Jsou dávno pryč... to byly jiné časy!

MADALENA Ach, ano... (*Povzdechne st.*) To jsem byla ještě dítě, jen o trochu větší než Maria...

TELMO To ne, slečna Maria je vytáhlejší.

MADALENA Pravda, roste příliš rychle a v posledních dvou měsících náhle...

TELMO Není divu! Vždyť již dovršila třináct let, je to už téměř žena, vypadá jako žena... (*Stranou.*) Žena... ta ubohá dívka!

MADALENA (*se slzami v očích*) Ty k ní chováš velkou náklonnost, že, Telmo?

TELMO Jak by ne! Vždyť je to anděl... je tak živá a tak oduševnělá... a má tak dobré srdce!

MADALENA Má draze milovaná dcera! (*Odmění se, pak pokračuje jiným tónem.*) Avšak, milý Telmo, říkám ti to znovu: nevím, jak já bych ti mohla dávat nějaké rady! Poznala jsem tě již jako děcko, znala jsem tě v době, kdy jsem se vdávala... tedy... prvně vdávala... uvykla jsem vzhlížet k tobě s takovou úctou - vždyť ty jsi byl již tenkrát, čím jsi zůstal dodnes - oblíbeným vychovatelem, téměř členem rodiny, dávným a moudrým přítelem svých pánů...⁶

TELMO (*dojatě*) Už víc neříkejte, paní Madaleno, nepřipomínejte mi, čím vším jsem byl.

MADALENA (*téměř uraženě*) Proč ne?! Nejsi snad i dnes tím vším, ba ještě více - je-li to vůbec možno? Projevují ti snad menší důvěru, úctu, lásku a něhu, než na jaké byl zvyklý oddaný preceptor Jana Portugalského, dejž mu Pán Bůh věčnou slávu...?

TELMO (*stranou*) Snad nejen věčnou...

MADALENA ...přítel a dlouholetý druh jeho otce?

TELMO Ne, má paní, jistěže ne.

MADALENA Nuže tedy...?

TELMO Nic. Pokračujte, má paní, mluvte dál.

MADALENA Tak dobrá. Říkám, že ti jsem sotva schopna udílet rady, a tím méně bych ti chtěla dávat rozkazy... Avšak, příteli můj, ty jsi získal - a mne i Mariina otce to velmi těší - rozho-

- dující vliv na Mariinu mysl... takový, že ona naslouchá a věří jen tomu, ví jen to, co jí říkáš ty. Skoro jako bys byl sám její důvěrníci, její chůvou. Zdá se mi... vím... nemluv s ní tímhle způsobem, ani o takových věcech...
- TELMO O čem? O tom, co mi řekl ten Angličan o Písmu svatém, že oni ho mají ve svém jazyce a že...
- MADALENA Ano, jistě... i o tomhle a o tolika jiných záležitostech, které jsou příliš složité a nepřislušejí jejímu věku, a mnohé ani jejímu pohlaví. A to dítě je příliš zvědavé, stále se ptá... Je to má jediná dcera;⁷ nemám... nemáme jinou... a kromě toho dobře víš, že je to dítě... dosti... dosti slabé.
- TELMO Pravda, je útloučká. Musí zesílit. Měli byste ji nechat tady, daleko od zamořeného lisabonského povětrí. Ale dočkejte času, však ona se změní.
- MADALENA Moje draze milovaná dcera!
- TELMO I moje! Vzpomínáte si, má paní, že zpočátku, když byla děcko, jsem se na ni nemohl... to je pravda... nemohl jsem se na ni podívat. Však víte proč: kdykoliv jsem na ni pohlédl, jako bych viděl... Bůh mi odpusť...! Ani sám nevím... Ale jak potom rostla a začala se na mě tak mile dívat těma svýma očima, často mne i něžně pohladila... a tou krásou a dobrotou mi začala připadat tak andělská, že - no, však to sama vidíte, že ji miluji víc než její otec.

- MADALENA (*s úsměvem*) No tohle!
- TELMO Víc než vy.
- MADALENA (*se smíchem*) Ale, ale, můj drahý Telmo!
- TELMO Víc, mnohem víc. Ostatně, však uvidíme, něco mi říká, že se zanedlouho ukáže, kdo v tomhle domě tu naši dívku nejvíc miluje.
- MADALENA (*polekaně*) No, dobrá, dobrá, jen zase nezačínej s těmi svými předtuchami a věštbami. Vždycky mě děsí... Nezačínejme o věcech budoucích...
- TELMO Nezačínejme o nich, protože nejsou dobré.
- MADALENA Ani o těch minulých...
- TELMO Ani o těch ne.
- MADALENA A přejděme k tomu, co je důležité nyní. Maria má dar chápat...
- TELMO Chápe všechno!
- MADALENA Víc než je vhodné.
- TELMO Někdy ano.
- MADALENA Je třeba jí v tom mírnit.
- TELMO To činím.
- MADALENA Neříkat jí...
- TELMO Neříkám jí nic, co by neměla vědět, co se nehodí pro počestnou dívku, jež je hodna lepšího... lepšího...
- MADALENA Čeho lepšího?
- TELMO Narodit se za lepších okolností. - Chtěla jste to slyšet... tak jsem to řekl.
- MADALENA Ach, Telmo! Bůh ti odpusť, že mi působíš takové trápení. (*Propukne v pláč.*)

TELMO

(poklekne a políbí jí ruku) Paní... paní Madaleno, má velitelko, má paní... potrestejte mě... dejte mě potrestat, poručte, aby mi vyřízli ten zlolajný jazyk, který nikdy neudržím na uzdě. – Ach, paní, má paní! Je to vaše dcera, je to dcera pana Manuela de Sousy Coutinha, dokonalého šlechtice a muže tak vybraného původu, jenž pochází z jednoho z nejváženějších rodů v tomto království, v celém Španělsku a Portugalích...⁸ Slečna Maria... má drahá slečna Maria je z krve Vilhenů i Sousů; víc tedy nepotřebuje, nepotřebuje nic víc, má paní, aby byla... aby byla...

MADALENA Mlč, pro rány Kristovy, člověče, mlč už.

TELMO *(vzlykaje)* Má předrahá paní...!

MADALENA *(osuší si oči a promluví vážně a rozhodně)* Vstaň, Telmo, a posíš mne. *(Telmo se zvedne.)* Pozorně mě poslouvej. Je to poprvé a naposledy, co k tobě mluvím tímhle způsobem a o téhle záležitosti. Byl jsi vychovatelem a přítelem mého pána... mého prvního manžela, pana Jana Portugalského. Byl jsi v dobách strastí i v dobách slávy druhem jeho urozeného otce, vznešeného hraběte z Vimiosa, jehož jsem si odmalička uvykla ctít jako otce. Potom jsem se přivdala do této úctyhodné rodiny. Tys byl její součástí a já jsem k tobě pojala přátelství téměř stejné jako k ostatním... Podařilo se ti získat na moji mysl vliv téměř větší... jistě větší než

komukoliv jinému z rodiny. Protože toho víš tolik o životě a o světě, pro zkušenosti, jež jsi získal rozhovory s lidmi a z knih, především ale pro to, co jsem odhalila v tvém srdci a co obdivuji, jsem si tě začala vážit a dovolila jsem, abys získal – ba sama jsem ti přenechala – takovou autoritu v tomto domě i nade mnou samou, že se tomu ostatní mohou podívat...

TELMO Tedy to napravte, paní.

MADALENA Ne, Telmo, nepotřebuji to napravovat, a ani nechci. – Nyní mne však nech domluvit. – Když jsem zůstala sama po oné neblahé výpravě do Afriky, jež mne učinila vdovou, sirotou a zanechala mne samotnou... samotinkou, a v tak mladém věku... v sedmnácti letech! nalezla jsem u tebe, Telmo, u tebe jediného něhu a ochranu, záštitu, jaké mi bylo zapotřebí. Stal ses mi otcem a já jsem tě – krom jedné věci! – poslouchala jako dcera.

TELMO Ach, má paní, má paní! Avšak to, v čem jste se odchýlila od mých rad...

MADALENA To bylo působením moci větší, než byly mé síly... Pan Jan zůstal v té bitvě se svým otcem, s výkvětem našich lidí. *(Telmo projeví netrpělivost.)* Ty víš, jak jsem oplakávala jeho ztrátu, jak jsem ctěla jeho památku, že jsem po dlouhých sedm let nevěřila důkazům ani svědectvím o jeho smrti a dala ho hledat na pobřeží Berberska, po všech táborech zajat-

ců ve Fezu i Maroku, v nichž byli věznění křesťané, po všech beduínských táborech, co jich bylo.⁹ Využila jsem všeho, peněz i vlivu; vynaložily se obrovské částky; vyslanci Portugalska i Kastilie měli přísné rozkazy všude ho hledat.¹⁰ Žádali jsme otce z řádu Nejsvětější Trojice na vykoupení zajatců i každého duchovního či obchodníka, kteří se do těch končin mohli dostat, všechny jsme žádali, aby sledovali byť jen náznak sebenepatrnější stopy, jež by mohla popřít či alespoň zpochybnit zprávu, která přišla hned s prvními zvěstmi z bitvy u Al-Qsaru. Vše bylo marno a nikdo již ani v nejmenším nepochyboval...

TELMO Kromě mne.

MADALENA Tvé pochyby jsou pochybnostmi věrného služebníka, tvá naděje nadějí věrného přítele, můj dobrý Telmo, tobě je našeptává tvé srdce, to mé se jimi ale může usoužit... - A přitom se nemáš vůbec oč opřít, není sebemenší náznak... Řekni mi tedy podle svého nejlepšího svědomí, řekni mi to konečně jasně a po pravdě: oč se opírá tvé přesvědčení po sedmi... a dnes po dalších čtrnácti... tedy po jedenadvaceti letech?

TELMO (*vážně*) O slova, o přesná slova dopisu, který byl napsán za úsvitu v den bitvy a jež můj pán odevzdal bratru Jorgeovi, který vám ho přinesl. „Ať živ, či mrtev,“ stálo v něm, „ať

živ, či mrtev“... Nezapomněl jsem ani jediné písmeno z těch slov a vím, protože svého pána dobře znám, že ono „ať živ, či mrtev“ nenapsal jen tak zbůhdarma. „Ať živ, či mrtev, Madaleno, alespoň jednou tě na tomto světě ještě spatřím.“ - Nenapsal to snad takhle?

MADALENA (*zděšeně*) Ano, právě tak.

TELMO Živ nepřišel... žel Bohu! A mrtev... jeho duše, jeho tělo...

MADALENA (*s hrůzou v hlase*) Co to říkáš, pro Ježíše Krista!

TELMO ...se vám určitě nezjevily.

MADALENA Ne, Bože chraň!

TELMO (*tajuplně*) Dobře vím, že ne. Velmi vás miloval a byla byste první, za kým by šel, to dá rozum. Ale neodešel by na věčnost, aniž by se ukázal také svému starému vychovateli.¹¹

MADALENA Proboha, Telmo! Zdá se mi, že mluvíš z cesty, a přesto mi tvá slova nahánějí strach... Což mého soužení není dosti?

TELMO Soužení!? Proč? Což nejste šťastna ve společnosti muže, kterého milujete a jehož jste vždy milovala nade všechny ostatní? - Mému ubohému pánu jste projevovala úctu, oddanost, věrnost... to vše jste k němu chovala jako vznešená a ctnostná paní, jíž jste... ale lásku!

MADALENA Tu není v naší moci dávat ani jí bránit, přáteli.

TELMO Tak jest. Já však žárlím za svého pána. Však sama víte, že on při své mírné povaze žárlivost nikdy nepocítil, žárlím za něj tedy já... taková je holá pravda... žárlím za něho. Nemohu... nemohu vidět... a toužím, chci, ze všech sil se snažím, abych přivykl... ale nemohu. Manuel de Sousa... pan Manuel de Sousa je chrabrý rytíř, ctnostný šlechtic, dobrý Portugalec... ale... ale není a nikdy nebude oním zrcadlem rytířství a ušlechtilosti, oním výkvětem vznešených... Ó, můj šlechtný pán, můj svatý pán!

MADALENA Ano, ano... asi máš pravdu... máš pravdu, nejspíš to všechno je, jak říkáš. Avšak považ, vždyť ty přece máš dar mnohé pochopit: rozhodla jsem se nakonec – k všeobecné spokojenosti našich rodin, tedy i rodiny mého prvního manžela, jež si mne, jak víš, velice váží – provdat se za Manuela de Sousu. A již čtrnáct let žijeme (*s hrdostí*) šťastně, v bezpečí a v pokoji. Narodila se nám dcera, naše drahá Maria, jež je největší radostí i starostí našeho života. Bůh nám požehnal krásou, důvtipem a dalšími podivuhodnými dary, jež dal našemu andílkovi do vínku... A ty, můj Telmo, ty jsi s ní natolik spjat, že si dokonce namýšlíš, že ji miluješ víc než my...

TELMO Ne, to ne!

MADALENA Ale ano! – A co víc, právě ty stále, a snad záměrně, živiš tu chiméru, vyvoláváš ten pří-

zrak, jehož pouhý stín, i ten nejvybledlejší stín by postačil k tomu, aby poskvrnil čistotu té nevinné dívky, aby odsoudil matku i dceru k věčné hanbě...! (*Telmo projevuje značné rozrušení.*) Pověz mi: zvážil jsi dobře, jaké zlo tím pácháš? Dobře vím, že na tomto světě o takových věcech... ani o tom, o čem jsme dnes mluvili... nerozmlouváš s nikým jiným kromě mne, avšak tvá tajuplná slova, tvé časté narážky na ubohého krále Šebestiána, v jehož smrt jeho ještě ubožejší lid dosud neuvěřil a na jehož návrat ve své oddané důvěřivosti dál čeká,¹² ta opakující se špatná znamení, v jejichž zajetí neustále žiješ a podle nichž se nad naším rodem vznáší nějaké bezprostřední neštěstí... Což nevidíš, že tím vším jen podněcuješ zvidavého ducha toho již beztak dost bystrého dítěte k tomu, že si to pomyslné neštěstí představuje, že se na ně vpytává... a možná v ně i věří, zatímco ty sám... ty sám... ano, ty v ně doopravdy nevěříš? Nevěříš, zřejmě však nalézáš jakousi bolestnou slast v tom, že tuto osudovou pochybnost stále udržuješ a oživuješ. A tak si to rozvaž a pomysli: kdo ji kdy zbaví takové hrůzy, zachvátí-li jednou její dušičku? Co s ní bude? A co bude s námi? – Nepřiváděj ji do záhuby, nezabíjej ji... nezabíjej mi dceru!

TELMO (*během předchozí promluvy velmi rozrušený, nyní zamýšlený a zděšený; potom pro-*

mluví jakoby sám pro sebe) To je pravda! To by byla její jistá smrt! – Ale nezemře. Ne, ne a ne, třikrát ne! (*K Madaleně.*) Na mou čest ctnostného služebníka, paní Madaleno, má ústa již nikdy nepromluví a moje mysl... ta se také uzavře... (*Stranou.*) Není to možné, ale já toho nebeského andílka zachráním! (*Nahlas k Madaleně.*) To vám slibuji, má paní.

MADALENA Bůh ti to zaplatí. – Dnes o tom spolu v životě mluvíme naposled.

TELMO Naposledy.

MADALENA No tak, jdi se podívat, co dělá. (*Zvedne se.*) Doufám, že si ještě nechte a stále se neučí... (*Telmo se chystá odejít.*) Počkej, zajdi mi potom ještě ke Svatému Pavlu nebo tam někoho pošli, nemůžeš-li sám...

TELMO Do kláštera k dominikánům? Jakž bych nemohl! Vždyť je to pár kroků.

MADALENA A pověz mému švagrovi, pateru Jorgi Coutinhovi, že mi dělá starost, proč se manžel tak zdržel v Lisabonu. Jak slíbil, měl se vrátit včera odpoledne, ale nevrátil se. A je již téměř večer. Vůbec se mi nelíbí, že tak mešká. (*Vyjde na terasu a hledí na řeku.*) Ve vzduchu panuje mír, i moře je klidné, tak krásný podvečer...! Téměř bezvětrí, vane jen jemný vánek, který laská tvář... Och, a po Teju pluje tolik půvabných felúk! Možná Manuel de Sousa připlouvá na některé z nich... možná

na tamhleté krásné! – Ale v téhle době nelze říci příliš důvěřovat, ve chvílce se může zvednout silný severní vítr... A pak tady, na tomhle výběžku v Cacilhasu...! – On je ovšem zdatný námořník... Však je to také maltézský rytíř! (*S láskou pohlédne na portrét.*) To mi ale největší starost nedělá: v Lisabonu ještě řádí mor, není tam ještě zdravé ovzduší... A zdravé ovzduší kvůli všem těm nepokojům, kvůli těm rozmíškám mezi Španěly a Portugalci, nepanuje ani ve společnosti! Manuel de Sousa má nezlomnou povahu a to mi stále nahání strach. – Jdi, jdi za paterem Jorgem, zeptej se ho, jestli neví něco, čím by mne uklidnil, pokud může.

Výjev třetí

MADALENA, TELMO, MARIA

MARIA (*vchází, v ruce má květiny, přistoupí k Telmovi a oba se obrátí do hlediště*) To je mi pěkné! Procházela jsem se víc než půl hodiny po terase – a potom jsem si sedla a hleděla na řeku, na všechny ty felúky a brigy, které plují do Lisabonu či zpátky, ale pak už mě nebavilo čekat... jenže pan Telmo si tady zatím povídá a povídá s maminkou, a na mne si ani nevzpomene! A co ta romance, co jsi mi

slíbil? Nemyslím tu o té bitvě, tu, jak se v ní praví

„Proti sobě tady leží
obě bojechtivá pole;“¹³

ale tu druhou, tu o tajemném ostrově, na kterém dlí král Šebestián, neboť on nezemřel a jednoho dne se vynoří z husté mlhy...¹⁴ Protože on nezemřel, že ne, mamičko?

MADALENA Dceruško moje, co to říkáš! Vždyť jsi již tolikrát slyšela vyprávění strýčka patera Jorge a strýčka Lopa de Sousy o tom, jak to skutečně bylo!¹⁵ To jen náš ubohý lid žije v takových bludných představách a utěšuje se jimi v neštěstí.

MARIA Hlas lidu, hlas Boží, má paní matko. Když tomu tak věří, něco na tom bude.¹⁶ Ale je mi divné, proč kromě mého dobrého starého Telma (*přivine se k němu a pohladí ho*) nikdo v našem domě neslyší rád, že náš chrabří král, náš svatý král Šebestián možná unikl smrti. – Můj otec je tak dobrý Portugalec a Kastilce nesnáší tak, až se někdy povídá, že v tom, co dělá, i v tom, co říká, přehání... a přitom když slyší, že někdo pochybuje o smrti mého drahého krále Šebestiána... něco takového nikdo nesmí říci, protože v tu chvíli se změní, začne se chovat jinak, zadumá se a zamračí. Zrovna jako by ho ten ubohý král měl napadnout,

kdyby se vrátil. Och, maminko, není snad pro krále Filipa, že ne?¹⁷

MADALENA Má drahá Marie, proč jen stále přemítáš o věcech, které jsou tak málo vhodné pro tvůj věk! Právě to nám, tvému otci i mně, dělá starost. Chtěla bych tě vidět veselejší, chtěla bych, aby ses bavila a zabývala se věcmi méně...

MARIA No tak, mamičko, no tak... Vidíte, vidíte? Ani vám se to nelíbí. Ó, s vámi je to ještě horší, vy jste nešťastná, pláčete... (*Obejme plačící matku.*) Drahá maminko, no tak, no tak...! – Jdi pryč, Telmo, jdi pryč. Nechci už o té bitvě ani slyšet, ani o ní mluvit, nechci slyšet žádný z těch tvých příběhů ani nic podobného. – Maminko moje drahá!

TELMO Staniž se; už o tom nebudeme mluvit. A já jdu. (*Vezme ji za ruce, potom odchází. Stranou.*) Bože, ta má dnes horečku! Ruce jí úplně hoří... a ty růže na tvářích... Jestli si toho všimne její ubohá matka!

Výjev čtvrtý

MADALENA, MARIA

MARIA Chcete vědět, matko, proč jsem tak moc smutná? Už nepláčete, že ne? Už se na mě nezlobíte?

MADALENA Já se na tebe nikdy nezlobím, dceruško, nikdy mě nermoutíš, drahoušku. Mám jen o tebe starost, bojím se, že...

MARIA To je právě ono: milujete mě, jako nikdo nikoho nemiloval, a proto se o mne stále strachujete... A přitom mi nic není a jsem zdravá. Podívejte se, vždyť jsem úplně zdravá.

MADALENA Ano, jsi, holčičko... a dá-li Bůh, zdravá také budeš; a po dlouhé roky budeš dál útěchou a oporou rodičů, kteří tě tolik milují.

MARIA Tak poslyšte: celé noci nespím, jak o tom usilovně přemýšlím, a vybavuji si všechna slova, která jsem od vás a od tatínka slyšela... vybavuji si i tu nejmenší událost a gesto, a přemítám nad tím vším, abych zjistila, proč když mě tolik milujete... neboť dosud nikdy žádnou dceru rodiče tolik nezbožňovali jako vy mne...

MADALENA To ne, Marie.

MARIA Ano, zahrnujete mě nezměrnou láskou, ale stále vás něčím lekám...

MADALENA Jestliže je náš cit vroucí...

MARIA O to nejde, o to nejde... Jde o to, že vám čtu v očích... Ano, já čtu v očích, opravdu, čtu...! A také ve hvězdách na nebi. A vím věci...

MADALENA Co to říkáš, dcero, co to říkáš? Vždyť ty blouzníš! Ty, dívka tak chytrá, bohabojná... nechci, abys takhle mluvila. – No tak, Marie, pojď sem a vyprávěj mi o své zahradě, o svých květinách. Jaké tam máš květiny? A jak se jmenují tyhle? (*Chce vzít Marii květiny z ruky.*)

MARIA (*rozevře dlaň a květiny vypadnou matce do klína*) Všechny uvadly... to vedro všechno zničilo... Tohle jsou vlčí máky, pomáhají přivodit spánek. Natrhala jsem je, abych si je dala večer pod polštář. Chci dnes v noci spát, nechci mít sny, během nichž vidím věci... někdy krásné, ale tak zvláštní a zmatené...

MADALENA V noci... vždyť ty sníš, i když nespíš, dcero! Podívej, Marie, představovat si znamená snít, a nás Bůh vyslal na tento svět, abychom byli bdělí a pracovali – a naše mysl aby byla stále upřena k němu, to ano, aniž bychom se ale vzdalovali věcem, které nás v životě obklopují, tomu, čím jsme povinováni svému stavu, postavení, do něhož se rodíme. Podívej, Marie, ty jsi naše jediná dcera, tvůj otec do tebe vkládá veškeré naděje...

MARIA A já mu je nemohu naplnit, to já dobře vím. – Ale co mám dělat? Vždyť studuji, čtu...

MADALENA Čteš až příliš, unavuješ se, nevyhledáváš zábavu s dívkami svého věku, nejsi...

MARIA Co jsem... to vím jen já, maminko... A nevím, ne, nevím nic, jen to, že nejsem, co bych měla být... Ó, proč jen nemám bratra, chrabrého a udatného mladíka, který by dokázal velet oddílům mého otce, třímat kopí, s jakým naši předkové prošli Indii, když před sebou hnali Turky a jiné pohany! Krásného mladíka, jenž by byl přesnou kopií tamhleto-

ho vznešeného maltézskeho rytíře! (*Ukazuje na portrét.*) Tatínek byl tak krásný! Jak mu slušela černá barva...! a na ní ten bělostný kříž! Proč jen svlékl hábit, maminko? Proč nesetřval v té svaté zbožnosti,¹⁸ nebrázdil na svých vznešených galériách všechna ta moře a vlajkou se znamením kříže dál nenaháněl hrůzu nevěřícím?

MADALENA Ach, dcero, dcero...! (*Utrápeně.*) Protože to nebyla Boží vůle, mělo tomu být jinak. – Kéž by se teď vrátil z Lisabonu! Opravdu již tak mešká... Bože, pomoz mi!

Výjev pátý

JORGE, MADALENA, MARIA

JORGE Ostávej Bůh s tímto domem! (*Maria mu políbí škapulír a poté i ruku, Madalena pouze škapulír.*)

MADALENA Buďte zdrav, bratře!

MARIA Dobré odpoledne, strýčku Jorgi!

JORGE Má paní sestro! – Bůh ti žehnej, dceruško! – Jsem rovněž znepokojen stejně jako vy, sestro Madaleno. Upokojte se však, doufám, že se nic nepříhodilo. Pravda, mám jisté zprávy z Lisabonu...

MADALENA (*vyleká se*) Co se děje? Co se stalo?

JORGE Nic, nelekejte se. Chtěl jsem vás jen zpravit

o situaci, proto jsem přišel. Místodržící chtějí odjet z města... z čirého rozmaru. Vydrželi tam celou dobu, co řádil mor, a teď, když lze říci, že skončil a jen tu a tam se vyskytne nějaký nový případ, chtějí za každou cenu změnit vzduch.¹⁹

MADALENA Chudáci!

MARIA Chudáci obyčejní lidé! – Cožpak jsou jejich životy méně důležité? Kdybych vládla já, měla bych za to, že mi v době moru a podobných neštěstí služba Bohu i králi ukládá zůstat až do poslední chvíle tam, kde je nejhůře a kde je největší nebezpečí, abych potřebným poskytla pomoc a záštitu. – Cožpak být králem neznamena být otcem všech?

JORGE Á, moje panna Teodora!²⁰ – Tak jest, dcero, svět je ale jiný. Co s tím naděláme?

MARIA Napravíme ho!

JORGE (*potichu k Madaleně*) Něco vám povím. To dítě mi nahání strach.

MADALENA (*stejným způsobem*) Mně také.

JORGE (*nahlas*) Nu, zkrátka se nakonec rozhodli odjet. A ještě vám mohu povědět, že kastilský král Filip, Bůh ho ochraňuj, zvolil za dvůr a *buen retiro* naší rady, pětice místodržících,²¹ nynějších vládců Portugalska, toto naše dobré městečko Almadu, protože je proslulé zdravou vodou, čistým povětrím a líbeznými výhledy.

MADALENA Takže sem přijedou.

JORGE Tak jest. Jakáž pomoc! Ale poslyšte dále. Náš
bědný klášter sv. Pavla musí ubytovat pana
arcibiskupa Miguela de Castra, předsedu
vlády. – Je to dobrý prelát. A nebýt toho, že
nás vytrhne z klidu našeho prostého života,
poněvadž přijede jako pán a světský vládce...
to ostatní by nevadilo. Hůře jste na tom vy...

MADALENA Já...

JORGE Vy a Manuel de Sousa. Protože ostatní čtyři
rádcové – a to jsem měl vyřídít z Lisabonu
jen vám, jako velké tajemství – prý chtějí při-
jet sem k vám a ubytovat se v tomto domě.

MARIA *(živě)* My je sem nepustíme. Všechny naše
lidí shromáždíme uvnitř – regiment mého
otce přece čítá víc než šest set mužů²² – a bu-
deme se bránit. Vždyť jsou to tyraní! To bude
krásné...! Kéž bych mohla přihlížet něčemu,
co se podobá opravdové bitvě!

JORGE Blázínku!

MADALENA Ale co špatného jsme udělali hraběti ze Sa-
bugalu a dalším místodržícím, že k nám ne-
znají ohledy? Vždyť jsou zde jiné domy, a oni
přece vědí, že v tomto jsou ženy, že zde žije
rodina... že zde žijí já!

MARIA *(jako by cosi uslyšela skrze okno)* Slyším
otcův hlas! Otec přijel!

MADALENA *(vyděšeně)* Já nic neslyším.

JORGE Já také ne, Marie.

MARIA Ale já ho slyším zcela jasně. Otec se vrací...
a je roztrpčený.

Výjev šestý

JORGE, MADALENA, MARIA, MIRANDA

MIRANDA Můj pán přijel: já viděl z tamhletoho vršku
brigu, to musí být ta naše. Vy jste si dělala
starosti, a protože už nastává večer... rychle
vám to běžím říct.

MADALENA Děkuji, Mirando. – To dítě je úžasné, vidí
a slyší na takovou vzdálenost...
*(Maria mezitím odešla na terasu, ale vzápětí
se vrací.)*

JORGE To je pravda. *(Stranou.)* To je strašné zname-
ní – v jejích letech a s takovým založením!

Výjev sedmý

JORGE, MADALENA, MARIA, MIRANDA, MANUEL DE SOUSA
*(vstoupí následován několika sloužícími, někteří drží
zapálené pochodně. – Již je hluboká tma)*

MANUEL *(zastaví se u dveří a obrátí se ke slouží-
cím)* Udělejte, co jsem vám řekl. Neprodle-
ně. Ihned! Nechte ty pochodně zažehnuté,
opřete je tady venku na odpočívadle. A udě-
lejte i všechno ostatní, co jsem vám nařídil.
(Vyjde na předscénu.) Madaleno! Má drahá
dcero, moje Marie! *(Obejme je.)* Jorgi, ještě
dobře, že jsi tady, potřebuji tě. Víím dobře, že

je pozdě a v klášteře se modlíte hodinky; ale já hned potom půjdu s tebou a řeknu našemu dobrému převorovi *mea culpa a peccavi* - Mirando, pojď sem. (*Jde s ním ke dveřím vlevo, potom ke dveřím na terasu a potichu mu dá několik příkazů.*)

MADALENA Co je to s tebou? Takhle ses ještě nikdy domů nevrátil... Něco tě trápí... a nechceš mi to říci? Co se děje?

MANUEL Nu... posad se, Madaleno, sem ke mně. Marie, Jorgi, sedněme si, jsem unaven. (*Všichni se posadí.*) A teď vyslechněte novinky, které by vyzněly podivně, nebýt toho, v jaké době žijeme. (*Odmlčí se.*) Musíme náš dům ihned opustit, Madaleno.

MARIA To je dobře, tatínku!

MANUEL Ne, to není dobře, ale nedá se nic dělat. Odjedeme ještě dnes v noci. Už jsem dal rozkazy celé rodině. Telmo šel zpravit tvé služebné, co mají dělat, a teď prochází komnaty a dohlíží na přípravy. Bylo by dobré, abys i ty přece ještě přehlédla, jak to probíhá, a já si také půjdu po svém díle. - Ale máme čas: teď je osm, do půlnoci zbývají ještě čtyři hodiny. Za tu dobu se stihne zachránit to málo, co je pro mě důležité... oni přijedou nejdřív ráno.

MADALENA Tak je to přece pravda, že Luís de Moura a ostatní místodržící...

MANUEL Luís de Moura je podlý mizera a podle také jedná. Arcibiskup je... takový, jakého ho

ostatní chtějí mít. Ale hrabě ze Sabugal a hrabě ze Santa Cruzu,²³ ti by měli pamatovat, co jsou zač, a přesto přijali úkol tak ohavný... a tak mrzký - utiskovat své krajany ve jménu cizáckého krále...! Co je to za lidi! To že jsou portugalská šlechtice?! Já jim ale dám lekci, jim i našemu otrockému lidu, který je ochoten je strpět! Lekci, jakou tyrani v naší zemi již dávno nedostali!

MARIA Ach, můj vznešený otče! Můj drahý otče! Ano, ano, ukažte jim, kdo jste a jaký má být správný Portugalec!

MADALENA Můj zbožňovaný manželi, nežeň se do záhuby, nenech se unést! Co zmůžeš sám proti těm mocným? Už jen proto tě tolik nenávidí, že jsi lepší než oni, pro tvou vzdělanost - již mocní, jak předstírají, opovrhují... ale není tomu tak, ve skutečnosti ti ji jen závidí...! - A co nastane, jestli jim dáš záminku, aby pomstili urážku, již pro ně představuje to, jak nad ně vynikáš! Manueli, manželi můj, Manueli de Sousa, pro naši lásku...

JORGE Tvá žena má pravdu. Zachovej rozvahu a pamatuj na svoji dceru.

MANUEL Nech být, pamatují na to všechno. - Neznepokoj se, Madaleno. Chtějí přijet zítra ráno a my musíme nutně odjet, než sem vkročí. Proto je třeba pospíšet si.

MADALENA Ale kam půjdeme, tak narychlo a v tuhle hodinu?

MANUEL Na jediné místo, kam můžeme jít. Není to můj dům... ale je tvůj, Madaleno.

MADALENA Který? Ten, v němž jsme žili před tím...? Ten, co sousedí se Svätým Pavlem?²⁴ Pro Ježíše Krista...!

JORGE To uděláte moc dobře. Je to velký dům a v dobrém stavu, zůstal tam téměř veškerý nábytek i další vybavení, takže si toho nebudete muset brát moc s sebou. – A pro mě i pro všechny naše bratry to bude velká radost. Budeme vlastně žít pod jednou střechou. – Víte, že z něj vede galerie do kaple Panny Marie Matky milosrdenství, jež je k modlitbám nejvhodnější a nejkrásnější z celého kostela... Bude to, jako bychom žili pospolu.

MARIA Už abych tam byla! (*Vyskočí.*)

MANUEL A už je čas. Dejme se do díla. (*Zvedne se.*)

MADALENA (*přistoupí k němu*) Poslyš, poslouchej, musím ti něco říci. Vyslechni mě, pro všechno, co je ti svaté: cožpak není žádná jiná možnost?

MANUEL A jaká, má paní? Co mám podle vás udělat? Povězte mi to, jestli vás něco napadá.

MADALENA Ten dům... já nemám odvahu... Hledte, potřebuji s vámi mluvit o samotě. – Bratře Jorgi, jděte s Marií dovnitř. Musím si promluvit s vaším bratrem.

MARIA Pojdte, strýčku. Musím dohlédnout, aby mi zabalili všechny mé knížičky; (*důvěr-*

ně) a mé písemnosti... protože i já mám své písemnosti. Však počkejte, v tom druhém domě vám je ukážu. Ale nikomu o tom ani muk...!

JORGE Blázínku!

Výjev osmý

MANUEL DE SOUSA, MADALENA

MANUEL (*rozčileně přechází s rukama zkříženýma za zády z jedné strany jeviště na druhou. Potom se náhle zastaví*) Svět se musí dozvědět, že v Portugalsku přece žije ještě jeden Portugalec.

MADALENA Co ti je? Pověz, co ti je?

MANUEL Je mi to, že takovou pohanu nestrpím... a že je třeba, abychom opustili náš dům, paní.

MADALENA Dobrá, odejdeme. Nikdy jsem se neprotivila tvé vůli, nikdy jsem nechtěla nic jiného než ty. Jsem vždy hotova tě poslechnout, slepě a ve všem. Ale... ach, můj nejdražší manželi... do toho domu ne, do toho domu mě nevod! (*Obejme ho kolem krku.*)

MANUEL No tak, vždyť tys přece nikdy nemívala rozmary! Nemáme jiný příbytek, kam bychom šli, v tuhle chvíli a v takové tísní... Později se přestěhujeme, jestli budeš chtít... ale nyní nevidím jinou možnost. – A proč ti ten dům

vadí? Protože patřil tvému prvnímu manželovi? To kvůli mně máš k němu takový odpor? Já jsem si pana Jana Portugalského vždycky vážil a ctěl jej. Ctím jeho památku, kvůli tobě, kvůli němu i kvůli sobě, a proto mé svědomí netíží nic, co by mi bránilo usadit se pod stejnou střechou, jako bydlel on. – Žes tam žila s ním? Já nežárlím na minulost, která mi nepatřila. A přítomnost, ta je přece moje, jen moje, drahá Madaleno... Nemluvme již o tom. Musíme odjet, a to co nejdříve.

MADALENA

Ty ale nevíš... Já nejsem malicherná ani vrtošivá; ve všem ostatním jsem žena, můj drahý, žena se vším všudy, v tomhle ale ne... Ty netušíš, jak se mi sevře srdce a jakou hrůzu prožívám při pouhém pomyslení, že mám vstoupit do toho domu! Připadá mi to, jako bych se měla vrátit do jeho moci, být vyrvána z tvé náruče, jako bych ho tam měla potkat... Ach, promiň, promiň mi to, ta představa mi nejde z hlavy... – představa, že tam najdu hrozivý stín pana Jana a že mě ohrožuje dvojsečným mečem... že ho zarazí mezi nás, mezi mne a tebe a naši dceru a navždy nás rozdělí... Nemohu za to... vím dobře, že je to šílené, ale představa, že tam opět budu bydlet, žít tam s tebou a s Marií, je pro mě nesnesitelná. Vím jistě, že budu nešťastná, že v tom neblahém domě zemřu, že neuplynou tři dny, ba ani tři hodiny, a dopadnou na nás

všechny pohromy světa. – Muži můj, Manueli, milovaný manželi, prosím tě, ve jménu naší lásky, ve jménu naší dcery... pojďme kamkoliv, třeba do nějaké nuzné rybářské chatrče tady v okolí, jen ne tam! Ó, Bože, tam ne!

MANUEL

Musím přiznat, že jsem tě nikdy neviděl v takovém rozpoložení. Nikdy bych si nepomyslel, že uvěříš a podleheš předtuchám. Je pouze jedna spravedlivá bázeň, Madaleno, a to je bázeň Boží. Jediné přízraky, které se nám mohou zjevovat, vyvolávají špatnosti, jichž se dopouštíme. Což máš na svědomí něco, čeho bychom se museli obávat? Tvé srdce i tvé ruce jsou čisté. Těm, kdož chodí s Bohem, na zemi nic nehrozí, a ani hrůzy pekla si na ně netroufnou. Budeme se modlit za duši pana Jana Portugalského v posvátné kapli, jež patří k jeho domu. A neměj strach, že nás na tomto světě bude pronásledovat ta svatá duše, která je v nebi, duše muže, jenž skončil co mučedník v rukách nevěřících v přesvaté bitvě za Boha a za svého krále. – Nuže, paní Madaleno de Vilhena, pamatujte, kdo jste, pamatujte na svůj původ, paní... a nepřipravuj mě, drahá ženo, těmi svými dětinskými chimérami o klid v duši a sílu srdce, neboť je mi jich nyní plně zapotřebí.

MADALENA

A co tedy hodláš učinit?

MANUEL Jak jsem ti již řekl, udělím našim tyranům lekci, kterou si budou pamatovat, dám našemu lidu příklad, který mu otevře oči...

Výjev devátý

MANUEL DE SOUSA, MADALENA; TELMO, MIRANDA *a ostatní sloužící (rychle přibíhají)*

TELMO Pane, právě se vylodil velký průvod šlechticů, štítonošů a vojáků, kteří připluli z Lisabonu a nyní stoupají vzhůru po svahu k našemu městu. Arcibiskup to jistě není, protože ten už je dlouho tady v klášteře. Povídá se...

MANUEL Že to jsou místodržící? (*Telmo přikývne.*) Chtěli mě oklamat, pospíšili si a připluli již dnes... jako by se dovtípili... Mne ale nezaskočili! (*Zavolá směrem ke dveřím vlevo.*) Jorgi, Marie! (*Vrátí se na scénu.*) Madaleno, pojď již, nesmíme otálet.

Výjev desátý

MANUEL DE SOUSA, MADALENA, TELMO, MIRANDA *a další sloužící; vstupují* JORGE *a* MARIA

MANUEL Jorgi, doprovod naše dámy. Telmo, ty jdi s nimi. (*K ostatním sloužícím.*) Je již všechno pryč? Truhly, mí koně, zbraně i všechno ostatní?

MIRANDA Skoro všechno, a to málo, co zbývá, je připraveno a za chvíli to vynesou... zadními dveřmi, jestli chcete.

MANUEL Dobrá, ať to udělají. (*Na Mirandův pokyn vyjdou dva sloužící.*) Madaleno, Marie, už vás tu nechci vidět. Ihned odjeďte. Zakrátko budu zase s vámi.

Výjev jedenáctý

MANUEL DE SOUSA, MIRANDA *a ostatní služebnictvo*

MANUEL Můj otec nešťastně zemřel tak, že padl na vlastní meč: kdo ví, zda já nezahynu v plamenech, jež zažehnou mé ruce?²⁵ Staniž se, co má se stát. Nechť se ale celé Portugalsko dozví, že čestný a srdnatý muž je s to vzdorovat tyranii, ať je jakkoliv mocná, přestane-li milovat věci tak nízké a chatrné, jako je tento majetek, jež může ve chvílce zničit jediná jiskra... a jako tento bědný život, jenž může zhasnout jedním závanem v okamžiku ještě kratším! (*Vytrhne z rukou sloužících dvě pochodně, běží ke dveřím vlevo a jednu hodí dovnitř. Vnitřek domu ihned vzplane mocným plamenem. Jde dozadu, hodí druhou pochodeň a stane se totéž. Zvenčí přichází hluk.*)

Výjev dvanáctý

MANUEL DE SOUSA *a služebnictvo; přibíhají* MADALENA,
MARIA, TELMO *a* JORGE

MADALENA Co to děláš...? Co jsi to udělal? – Co to znamená, můj Bože!

MANUEL *(klidně)* Rozsvěcují svůj dům, abych mohl přijmout ty všemocné a velevážené pány místodržící našeho království.²⁶ Velectění pánové, můžete sem přijít, kdy je vám libo.

MADALENA Ach můj Bože, můj Bože...! Portrét mého manžela...! Zachraňte ten portrét!
(Miranda s dalšími sluhy chtějí sundat obraz, okolní tapiserie však vzplanou a oheň je zažene.)

MANUEL Pryč! Pryč! Všechny hořlavé látky, které jsem tu rozložil, se podivuhodně rychle vznítí. Utecte!

MADALENA *(stiskne manželovi paži)* Ano, ano, utecme!

MARIA *(vezme ho za druhou paži)* Otče, bez vás nepůjdeme.

VŠICHNI Utecme! Utecme...!
(Výkřiky zvenčí zesílí, je slyšet zvony vyzvávající na poplach. Opona.)

JEDNÁNÍ DRUHÉ

V Almadě, v paláci, jenž patřil panu Janovi Portugalskému. Melancholicky a tíživě působící starobylý sál s velkými rodinnými podobiznami, z nichž mnohé zobrazují celé postavy – biskupy, dámy, rytíře, mnichy. Na čelných místech v pozadí portréty krále Šebestiána, Luíse de Camôese a pana Jana Portugalského. Dveře na pravé straně vedou ven, dveře na levé straně dovnitř, na nich závěsy s erby hrabat z Vimiosa.²⁷ Jsou to bývalé erby rodu Bragança – červený heroldský kříž na stříbrném poli s pěti štíty království, z nichž jeden je uprostřed a ostatní na čtyřech ramenech kříže. V každém rameni mezi dvěma štíty liliový kříž, vše tak, jak užívají v současnosti vévodové z Cadavalu; na štítu hraběcí koruna. Vzadu mnohem větší závěs se stejným erbem zakrývá vstup na galerii v kapli Panny Marie Matky milosrdenství v kostele sv. Pavla dominikánského kláštera v Almadě.

Výjev první

MARIA *a* TELMO

MARIA *(vychází dveřmi vlevo a vede za ruku Telma, který jako by přicházel nerad)* Pojd', nedělej hluk, maminka ještě nespí. Chci si povídat tady, tady v tomhle sálu. Máš to marné, Telmo, rozhodla jsem se a hotovo!

TELMO
MARIA

Děvenko...!

„Co mladou dívku mě odvedli z matčina domu do dalekých končin...“ to je začátek té krásné knihy, o které mi maminka řekla, že jí nerozumí...²⁸ Ale já ano. – Jenže mě nikam neodvedli, a vy, pane Telmo Paisi, můj věrný sluho, „učíníte, jakž vám nařízeno“.²⁹ A neodporuj mi, jinak se začneme hašteřit, hřuk probudí matku, a to já nechci. Chudinka! Již týden jsme v tomhle domě, a přitom je to první noc, kdy spí klidně. Náš zámek v plamenech, křik lidí, zvony vyzvánějící na poplach, celá ta scéna... Ach, byla tak velkolepá a vznešená, že mě nadchla, ještě nikdy jsem tak podivuhodný výjev neviděla...! Ale moji ubohou matku vyděsil a má jej stále před očima: říká, že když je chce zavřít a spát, vidí plameny, jak olizují dům zahalený kouřem, rostou do nebe a s ďábelskou zuřivostí všechno stravují...! Nemůže se vzpamatovat z toho, že nezachránili obraz mého otce, že tam shořel. Byl to její nejoblíbenější, ten z pracovny, na kterém byl zpodoben jako šlechtic v oblečení maltézského rytíře, s bílým křížem na hrudi. A vidíš, ona, která nevěřila na předtuchy, která mě neustále kárala za moje chmurné myšlenky, má teď utkvělou představu, že ztráta toho obrazu je osudovou předzvěstí jiné, větší ztráty, která je nablízku, nějakého nečekaného, leč jistého neštěstí,

jež ji má odloučit od mého otce. – A já se teď tváním, abych ji, chudinku, povzbudila, že jsem silná a rozumná, že se předtuchám a znamením vysmívám...! Ale mezi námi, Telmo, nikdy jsem v ně nevěřila tolik jako teď. Věřím, a jak bych mohla nevěřit!, protože jsou to varování, která nám Bůh sesílá, aby nás připravil. – A... na mého otce... určitě dopadne nějaké velké neštěstí... a na matku také, vždyť to je totéž.

TELMO

(snaží se zakrýt, že se ho zmocnila hrůza) Tohle neříkejte... Bůh to jistě zvrátí k lepšímu, protože oni si to oba zaslouží... *(Vzmuží se a vzrušeně pokračuje.)* Váš otec je, slečno Marie, Portugalec jaksepatří. Vždycky jsem ho ctil, ale od chvíle, co vykonal ten čin hodný portugalského šlechtice ze starých časů, jak popadl ty pochodně a vlastníma rukama podpálil svůj dům, ve chvíli spálil a zničil značnou část svého jmění, tolik věcí, které měl rád, aby těm našim tyranům byl příkladem svobody, aby jim dal tu úžasnou lekci... Ach, má drahá holčičko, to je muž! Můj život patří jemu, pokud bude chtít. A lituji, moc lituji jen toho, že jsem ho dobře neznal, že jsem si dostatečně nevážil všech jeho ctností. *(se slzami v očích ho vezme za ruku)* Telmo, můj dobrý Telmo, můžu být právem pyšná na to, že jsem dcera takového otce, že? No řekni!

MARIA

TELMO To tedy ano; Bůh ho ochraňuj!
MARIA Bůh ho ochraňuj! Amen. - A oni, ti tyranšti místodržící, budou ještě dlouho proti mému otci? Už ses dneska něco dozvěděl? Jestlipak strýček Jorge uspěl?

TELMO Ano. Předtuchy vaší matky se již díky Bohu rozptylují... určitě se žádná nenaplní. Váš strýc už je všechny přivedl k rozumu, arcibiskupa, hraběte ze Sabugalu i ty ostatní, už se umírnili. Jen Miguel de Moura je ještě odbojný, ale to ho přejde. V posledních dnech je všude klid. A už by byl nastal dřív, kdyby byl váš otec chtěl říci, že se ten oheň vzňal náhodou. Ale ještě že to nechtěl udělat: tím by se mrzkou lží omluvil za šlechetný zločin, pro který ho pronásledují.

MARIA Můj vznešený otec! - Ale kdy bude moci opustit úkryt? Netrávit dny v ústraní té smutné usedlosti za Alfeite a sem chodit jen v noci, jen na chvíli, a ještě se přitom vydávat bůhvíjakému nebezpečí!

TELMO Žádné nebezpečí mu nehrozí. Všichni to vědí a zavírají oči. Teď to jen musí ještě pár dní vydržet a potom bude zas všechno jako dřív!

MARIA Snad ano, snad bude. Dej Bůh, aby tomu tak bylo! - Ale něco tady uvnitř mi říká, že ten smutek mé matky, ty její obavy, ta hrůza, v níž žije - a kterou tak těžce skrývá před otcem (a chtěla by ji skrýt i přede mnou,

ale teď už, chudinka, nemůže!), je předzvěst toho, že nás stihne velké neštěstí... - Ale abych nezapomněla... pojď sem. (*Zavede ho před tři portréty, které visí vzadu, a ukáže na podobiznu pana Jana Portugalského.*) Či je to podobizna, Telmo?

TELMO (*podívá se, ale vzápětí odvrátí zrak*) To je... to musí být... někdo z pánů z rodu Vimiosů, když tu visí tolik jejich obrazů.

MARIA (*hrozí mu prstem*) Ty mi neříkáš pravdu, Telmo.

TELMO (*téměř uražen*) Nikdy jsem nelhal, slečno Marie de Noronha.

MARIA Ale neříkáte mi celou pravdu, pane Telmo Paisi, což je téměř totéž..

TELMO Totéž...! Řekl jsem vám, co vím a co je pravda. Je to rytíř z rodu mého prvního pána, ať ho Bůh... ať ho Bůh uchová.

MARIA A ten rytíř nemá žádné jméno?

TELMO (*zaskočen*) Určitě má, ale já..

MARIA (*udělá pohyb rukou, jako by ho chtěla umlčet*) Mlč! Teď bys jistotně lhal... - Nevím, k čemu ty tajnosti. Vy se mnou budete pořád jednat jako s dítětem! - Oné noci, kdy jsme uprostřed všeho toho hrozného zmatku přijeli sem do tohoto domu, vešly jsme s matkou dovnitř jako první a ocitly se v tomhle sálu. Hořela tu pochodeň opřená o jednu z židlí, které postavili doprostřed, a její světlo jasně ozařovalo právě tenhle portrét...

Maminka mě vedla za ruku, když tu její zrak náhle padne na ten portrét a ona vykřikne. Ach, můj Bože...! a ten úlek, nebo nevím co, jí tak otřásl, že na mě málem padla. Zeptám se jí, co se děje, ale ona mi neodpověděla. Popadne tu pochodeň a silou mocí mě vleče pryč... běží celým domem s takovým spěchem, jako by nás pronásledovalo cosi zlého. - A od té doby už je celý týden v takovém rozpoložení, že už jsem s ní o tom nechtěla mluvit. A ten obraz, na němž je zpodoběn ten, kterého nikdy nejmenuje a jemuž občas říká jen „ten druhý, ten druhý“, jí - spolu s portrétem mého otce, který shořel - stále nejde z mysli.

TELMO (s úzkostí) Vracela se k tomu často ještě dnes v noci?

MARIA Ne. Od včerejšího odpoledne, kdy tady byl strýc Jorge, mnoha útěšnými slovy jí dodával odvahy a Boží naděje a také jí vyložil, jak zamýšlí obměkčit rádce, je maminka jako vyměněná. Úplně ji to přešlo, alespoň do dneška. - No tak, ani teď mi neřekneš, čím je to portrét? Podívej se (*ukazuje na krále Šebestiána*) na toho uprostřed, o tom dobře víš, že ho poznám; to je můj drahý a milovaný král Šebestián. Velebnost sama! To přísné čelo, i když to byl ještě mladý a upřímný král, oddaný, dobrý panovník, který bral svůj úkol vládnout vážně a přísahal, že své království

pozvedne a ověncí slávou! A je tam... A když si pomyslím, že snad umřel rukama Maurů někde v poušti, že veškerá ta smělost, jež se zračí v jeho odhodlaném pohledu, v jeho pevně semknutých rtech, měla pohasnout během jediné hodiny...!³⁰ To není možné, to není možné. Tohle Bůh nemohl dopustit.

TELMO Kéž tě Bůh vyslyší, anděle nebeský!
MARIA Což to některé věštby neříkají?³¹ Říkají, a já v ně věřím. A také věřím v toho druhého, který je tamhle (*ukazuje na Camõesův portrét*), toho tvého přítele, s nímž jsi procestoval Indii, tu zemi zázraků a všelijakých roztodivností, byl jsi všude, kde byl on... jak to jen je...? Aha, už vím...

„V jedné ruce má vždy meč, a v druhé pero...“

TELMO Ach Bože, můj ubohý Luís! Pěkně se mu odměnili... Byl to chlapec mladší než já, mnohem mladší... a když jsem ho viděl naposledy... to bylo v předchrámí u Svatého Dominika v Lisabonu,³² vidím ho, jako by to bylo dnes, byl tak otrhaný, tak nahrbený... on, který býval tak sebejistý a elegantní, a na jednou z něho byl starý, zlomený muž, jenž si musel vystačit s jedním okem, tak bédný a zesláblý, že jsem si řekl: „Nehodná země tě brzy pozře, tělo, v němž sídlí ta největší duše, jakou kdy Portugalsko zplodilo!“ A ob-

jal jsem ho... naposledy... A on, jako by slyšel, co jsem si v duchu pomyslel, pravil: „Sbohem, Telmo! Necht' svatý Telmo při mně stojí na konci této plavby...,³³ neboť mám již zemi na dohled, příteli,“ a ukázal na jeden hrob, který tam kopali. V kostele se mniši modlili při zádušní mši... On vešel dovnitř, já jsem zamířil jinam. O měsíc později mi přišli říct, že Luíse de Camõese vynesli v lajntuchu ke Svaté Anně.³⁴ A od té doby už o něm nikdo více nemluvil.

MARIA Jak to, nikdo...! Cožpak lidé nechtou tu knihu, která má i těm nezapomnětlivějším oživit paměť?

TELMO Ano, tu knihu znají, přijali ji jako jakýsi hold otroka. Ti bohatí, ti mocní, kteří všechny utlačují a opovrhují vším, co neslouží jejich pýše, ji považovali za něco, co jeden jejich otrok vytvořil k jejich poctě. Když ten otrok své dílo dokončil, nechali ho zemřít v bídě, ani pes po něm neštěkl... Nebo se z toho možná radovali? Třeba je prosil o almužnu, a oni se ani nemuseli namáhat mu ji odmítnout.

MARIA *(nadšeně)* Je v nebi. - Neboť to bylo stvořeno pro lidi dobré a nešťastné, kteří je už tady na zemi tušili! - On četl v Božích tajemstvích, jeho slova jsou slova prorokova. Což si nevzpomínáš, co říká o našem dobřem králi Šebestiánovi?...³⁵ jak tedy mohl zemřít? Nezemřel. - *(Jiným tónem.)* Ale ten

druhý, ten druhý... kdo je ten druhý, Telmo? Vypadá tak smutně, ten jeho výraz hluboké melancholie... ten hustý černý vous... a ta ruka, spočívající na jeho meči, jako by na tomto světě neměl jinou oporu ani jinou lásku...

TELMO *(zaskočen)* Ale měl... arcíže měl!
(Maria hledí na Telma, jako by pochopila, potom opět upře zrak na portrét. Oba zůstanou stát před obrazem a fascinovaně na něj hledí. Mezitím, při posledních Martinyých slovech, se k nim pomalu blíží muž v plášti, s kloboukem naraženým do čela. Zvedne závěs vpravo a neslyšně se přibližuje k těm dvěma, kteří ho nevnímají.)

Výjev druhý

MARIA, TELMO a MANUEL DE SOUSA

MANUEL Byl to pan Jan Portugalský, ctihodný šlechtic a chrabrý rytíř.

MARIA *(reaguje, aniž si všimla, kdo k ní promluvil)* Však mi to řeklo srdce!

MANUEL *(sulékne si plášť, sundá si klobouk a láskyplným hlasem se jí ptá)* Co ti řeklo srdce, dceruško?

MARIA *(pozná ho)* Ach, otče, můj drahý otče! Mé srdce už mi neříká nic jiného než tohle. *(Vrh-*

ne se mu do náruče a mnohokrát ho políbí na tvář.) To je dobře, že jste přijel. Ale takhle ve dne...! Nebojíte se? Už to není nebezpečné?

MANUEL Nebezpečné... už jen málo. Včera večer jsem nemohl přijet, ale dneska jsem neměl trpělivost čekat celý den, zahalil jsem se tedy do tohoto pláště...

TELMO Žádné nebezpečí nehrozí, můj pane, nemusíte se ničeho obávat a můžete být klidný. Byl jsem brzy ráno, za rozbřesku v klášteře a vím od pana patera Jorge, že všechno je, mohu-li to tak říci, uzavřeno.

MANUEL Tak to je dobře, Marie. A co tvoje matka, co tvoje matka, dcero?

MARIA Od včerejška je jako vyměněná....

MANUEL (*chystá se odejít*) Pojďme za ní.

MARIA (*zadržuje ho*) Ne, ještě spí.

MANUEL Spí? Tím lépe. – Sedněme si tady, dceruško, a popovídejme si. (*Vezme ji za ruce, sednou si.*) Máš tak horké ruce! (*Políbí ji na čelo.*) A čelo... na čele úplně hoříš. Když to pod ním stále vře! Bůh Ti pomáhej, Marie! Nechci, abys stále tolik přemýšlela.

MARIA A co mám dělat?

MANUEL Veselit se, smát se, hrát si, hrát na harfu, běhat po loukách, trhat květiny... – A Telmo ať už ti nevypráví ty příběhy, ať už tě neučí ty písně a romance. Básníci a trobadoři jsou všichni pomatení... a to je nakažlivé.

MARIA Tak proč tedy děláte to, co oni?...³⁶ Já dobře vím, co děláte.

MANUEL (*s úsměvem*) Když ty víš všechno! Marie! Má milá Marie! (*Hladí ji.*) Ale teď jsi ještě nevěděla, čím to je portrét...

MARIA Věděla...

MANUEL Ach, takže ty jsi to věděla, ale předstírala jsi, že ne?

MARIA (*vážně*) To ne, nic jsem nepředstírala, otče. Pravda je, že jsem to věděla... nějak tady uvnitř, i když mi to nikdo neřekl; ale chtěla jsem si být jista.

MANUEL Takže ty umíš takhle všechno uhodnout, ty malá kouzelnice. (*Políbí ji na čelo.*) – Telmo, běž zavolat mého bratra, řekni mu, že jsem tady.

Výjev třetí

MANUEL DE SOUSA a MARIA

MANUEL Teď poslyš, dcero. Ty máš velkou schopnost hledat v těch nejpřirozenějších a nejprostších věcech cosi zázračného a tajemného. Ale Pán Bůh předal našemu rozumu vše kromě tajemství své nevýslovné podstaty, své lásky a toho, jak je k nám spravedlivý a milosrdný. Tohle jsou vznešené a neuchopitelné opory naší víry. V ty věříme, všechno ostatní

je třeba zkoumat. - Ale (*s úsměvem*) teď by si asi o mně lidé pomysleli, že jsem snad z řádu bratří kazatelů! To musí být vliv těchhle stěn, je to pomazání tohoto domu. Vždyť jsme tady téměř v klášteře, Marie... Od mnichů od Svatého Dominika nás odlišuje jen jejich kutna...

MARIA

Která mnicha nedělá...

MANUEL

Tak jest, dceruško. Bez hábitu, škapulíře a koženého pásu může pod saténem a sametem tělo rozdírat žínice, srdce se může v hrudi kajicně svírat... a smrt - i život, který po ní následuje - má člověk stále před očima stejně živě jako v té nejstíněnější cele a pod kutnou z nejhrubší vlny. Přimkni se však ke spravedlivým... a jsi hned v půli cesty. Jsem tak potěšen, že jsme přišli do tohoto domu, že už mne ztráta tamtoho ani netíží. Mám zde svého bratra Jorge a všechny ty dobré mnichy od Svatého Dominika, jako bychom žili pod jednou střechou. - Viděla jsi již odsud kostel? (*Poodhrne závěs vzadu a oba vstoupí na galerii.*) Tohle je kaplička přímo stvořená k nejvroucnějším modlitbám. A celý chrám je tak majestátní! Je útěšné na něj hledět. Necht' nám Bůh dá dlouho se těšit z takového sousedství. (*Vrátí se dovnitř do domu.*)

MARIA

(*která se zastavila před portrétem pana Jana Portugalského, se náhle obrátí k otci*) Otče, je ten portrét věrný?

MANUEL

Velmi věrný. Málokdy se vidí podoba tak dokonalá:³⁷ celkový vzhled, postoj i vše ostatní. Malíř vypodobil věrně všechno, co viděl. Nemohl však vidět - takové věci by se na plátno ani nevešly - vznešenost jeho duše, jeho velkorysé a chrabré srdce, sílu jeho klidné, leč nezlomné vůle, o níž je známo, že nikdy nezakolísala. Tvá matka se ještě dnes zachvěje, sotva uslyší vyslovit jeho jméno. Pocitovala k němu úctu... a vzbuzoval v ní hrůzu téměř posvátnou.

MARIA

A zůstal v té osudné bitvě...!

MANUEL

Tak tak. - Je ti ho moc líto, Marie?

MARIA

Ano, je.

MANUEL

Kdyby ale žil... ty bys tu teď nebyla, nedržel bych tě nyní v náruči.

MARIA

(*skloní hlavu na otcovu hrud'*) Ach, tatínku!

Výjev čtvrtý

MARIA, MANUEL DE SOUSA, JORGE

JORGE

Jaká to nádherná odměna, má milá neteřinko! Pojdte mě hned obejmout, slečno Marie. (*Marie mu políbí škapulíř, poté se obejmou.*) Dobře žes přišel, bratře! Vše je zařízeno, mistodržící na tu záležitost zapomenou, Miguel de Moura už ustoupil. - Arcibiskup odjel včera do Lisabonu a vrátí se dnes odpoledne.

Spolu se čtyřmi našimi bratry pro něj pojedou a budeme ho doprovázet. A ty pojedíš s námi a poděkuješ mu, protože on se na té špatnosti, kterou ti způsobili, nepodílel, a to on dosáhl toho, aby se ti ostatní necítili dotčeni urážkou nebo tím, co se jim zlíbilo za urážku považovat... No, nechme toho. Zkrátka se vrací do kláštera a bude téměř tvým hostem! Musíme ho pozdravit, dlužíme mu to.

MANUEL Pokud přijede sám, bez těch ostatních...

JORGE Bude sám. Ti ostatní zůstali na usedlostech na tomto břehu Teja. A my sem nedorazíme dříve než k večeru.

MANUEL Pokud se domníváš, že tam mohu jít...

JORGE Nejen můžeš: musíš!

MANUEL Určitě půjdu. — Stejně také musím zajet do Lisabonu, mám nějakou důležitou záležitost u Nejsvětější svátosti, ve vašem novém klášteře jeptišek pod Svatým Vincentem.³⁸ Potřebuji mluvit s abatyší.

MARIA Ó, tatínku, drahý tatínku, vezměte mě s sebou, prosím vás pro všechno na světě! Chtěla bych vidět tetu Joanu de Castro. To je největší radost, jaká mě může na tomto světě potkat. Chci vidět její tvář... Předě mnou si ji nemusí zahalovat...

MANUEL A co tvoje matka?

MARIA Maminka mi to určitě dovolí, určitě. Už je jí dobře... a až vás uvidí, uzdraví se docela a já budu moci jet s vámi.

MANUEL A co nezdravý vzduch v Lisabonu?

JORGE To úplně skončilo, po moru již není ani památky. — Ovšem opatrnosti...

MARIA Já nic nechytím. — Pojedme, drahý otče, pojedme.

MANUEL Uvidíme, co řekne tvá matka, a jak se cítí.

Výjev pátý

MARIA, MANUEL DE SOUSA, JORGE, MADALENA (*přichází*)

MADALENA (*běží obejmout Manuela de Sousu*) Už jsem zdráva, nic mi není, draze milovaný manželi. To všechno ten úlek, ten hrozný strach, že tě ztratím.

MANUEL Drahá Madaleno!

MADALENA Teď už jsem zdráva: Telmo mi již vše pověděl a tou dobrou zprávou mě vyléčil. — Marie, Pán Bůh na nás nezapomněl a vyslyšel tvé modlitby, dceruško, protože ty mé... (*Znovu propadne smutku.*)

JORGE No tak, sestro, no tak! Pochválen budiž Bůh za vše! A dnes nechť zavládne radost! Neboť kdyby v tomto domě dnešního dne někdo dával průchod smutku, byl by to z naší strany nevděk k Pánu, který nám pomohl.

MADALENA (*předstírá veselost*) Proč by měl být někdo smutný? Smutek skončil. (*K Manuelu de Sousovi.*) Zůstaneš již po-

řád tady, už mě neopustíš, zůstaneš stále se mnou? – Teď, alespoň pár prvních dní, mne musíš snášet, musíš mi dělat společnost. Moc to potřebuji, drahý.

MANUEL Ale jistě, Madaleno. Udělám všechno, co chceš.

MADALENA Jsem už totiž zdráva... úplně zdráva; ale pronásleduje mě taková...

MANUEL ...představivost, jež tě trýzní. Musíme ji potrestat, byť jen proto, abychom dali příklad jedné dívce, která nás poslouchá a potřebuje... moc potřebuje... – Podívej, dnes je pátek...

MADALENA Pátek! (*Polekaně.*) Ach, tak on je pátek!³⁹

MANUEL Pro mne to byl vždycky den, kdy započalo to nejlepší z celého týdne.

MADALENA Ano!

MANUEL Je to den Kristova umučení, Madaleno.

MADALENA (*vzpamatuje se*) Máš pravdu.

MANUEL Dnes je pátek a já týden... ne, dokonce čtrnáct dní nevyjdu z domu... Jsi spokojena?

MADALENA Manželi můj, můj muži, můj drahý Manueli!

MANUEL A co ty, Marie?

MARIA (*rozmrzele*) Já ne.

MANUEL (*k Madaleně*) Víš, proč je tak rozmrzelá? Já bych totiž potřeboval jet dnes do Lisabonu...

MADALENA Do Lisabonu... a dnes!

MANUEL Ano, nemohu to odkládat. Víš, že kvůli mé rozmíšce s místodržícími jsem zůstal dlužníkem – možná dokonce za život? Miguel de Moura a ti moji nezdární příbuzní by byli

schopni všeho. Ale jisté je, že jsem velkým dlužníkem arcibiskupovým. On se dnes vrací sem do kláštera a můj bratr, který pro něho s dalšími řeholníky jede a bude ho doprovázet, se domnívá, že bych tam měl jet také. Sama vidíš, že se nedá nic dělat.

MADALENA Právě dnes...! Dnes je nejhorší den! Kdyby to bylo zítra, kdyby už byl dnešek za námi... A kdy se vrátíš?

JORGE K večeru jsme tady zpátky, slibuji.

MADALENA (*odevzdaně*) Co se dá dělat. Kéž nám to alespoň pomůže! Další noc mě tady ale samotnou nenechávej... Hlavně abych dnes v noci nezůstala sama...

MANUEL Ne, buď klidná, nezůstaneš. Budu tady do setmění. A nikdy už tě neopustím. A nejen celých čtrnáct dní: třeba dvacet, nebo kolik budeš chtít.

MARIA Takže pojedu s tebou, tatínku? – Maminko, dovolíte mi to, vidíte?

MADALENA Kam pojedesh, dítě? Co to říkáš?

MARIA S otcem, chce se cestou zastavit u Nejsvětější svátosti. – A vy dobře víte, drahá matko, že už dlouho toužím jet do toho kláštera, abych poznala paní tetu Joanu...

JORGE Sestru Joanu, tak se teď jmenuje.

MARIA To je pravda. A už rok mi slibujete, že mě tam vezmete... Tentokrát to splníte... že ano, maminko (*hladí ji*), moje drahá mamičko? – Ano, ano, řekněte ano.

- MADALENA (*v objetí s dcerou*) Och, Marie, Marie... i ty mne chceš opustit! I ty mě necháš samotnou... a právě dnes!
- MARIA Přijedu brzy, maminko, přijedu brzy. - Podívejte, nebojte se o mne. Jede tatínek, jede strýc Jorge a беру si s sebou chůvu, Doro-teiu... A pravda, pojede i můj věrný sloužící, můj Telmo.
- MADALENA A to tu necháš, dcero, matku samotnou umírat zármutkem? (*Stranou*) A strachy!
- MANUEL Maminka má pravdu. Takhle to nemůže být, dnes to nejde. (*Maria zesmutní a tváří se zoufale.*)
- JORGE No tak, no tak. Řekl jsem, že dnes nechci vidět v tomto domě nikoho smutného. Pojď ke mně, ty má nešťastná děvenko (*vezme ji za ruku*), a pěkně strýčka patera pohlad', protože on tu zůstane a bude dělat tvé matce společnost. A ty jeď, jeď a uspokoj tu chvályhodnou zvědavost, touhu poznat tu svatou sestřičku, která se vzdala tolika statků tohoto světa a pohřbila se v klášteře. Jeď... a vrať se v lepším rozpoložení, protože takhle to nejde... Vždyť ty jsi dobrá dívka, z těch nejlepších, milá Marie, ale chtěl bych, abys měla chladnější hlavu, slyšíš?
- MARIA (*stranou*) Chladnější... snad, až bude dutá! (*Nahlas.*) Můžu se jít přichystat, maminko?
- MADALENA (*vysíleně*) Jestli si to tvůj otec přeje...
- MANUEL Dovoluji ti to. Jdi. (*Maria vyběhne z místnosti.*)

Výjev šestý

MANUEL DE SOUSA, MADALENA, JORGE

- MANUEL Ona se potřebuje rozptýlit, někam se podívat, potřebuje zábavu. Má horkou krev, ta v ní věře a stravuje ji, když nemůže volně kolovat. - Až se vrátí, bude to lepší, uvidíš.
- MADALENA Kéž Pán Bůh dá! - Telmo ať jede s ní; nechci ho tady.
- MANUEL Pročpak?
- MADALENA Protože... Maria... Maria se bez něho necítí dobře... a on bez Marie také ne... protože ona je jeho druhý život, jak ten ubohý stařec říká. Víš, on již ztrácí rozum... je už hodně... a chodí na mě s takovými nesmysly, že...
- MANUEL Ano, už chudák hodně sešel! Tak ať jede, bude to tak lepší.

Výjev sedmý

MANUEL DE SOUSA, MADALENA, JORGE, MARIA *vstupuje s TELMEM a s DOROTEIOM*

- MARIA Tak pojedme, tatínku.
- MANUEL Ano, pojedeme.
- JORGE Je nejvyšší čas, jeďte. K Ribeíře je to přece jen dlouhá plavba. A ty musíš být nejpozději do sedmé zpět u brány v Oiře, protože

se tam sejdou bratři, kteří pojedou přivítat arcibiskupa. - Já se tady u převora omluvím. Jedte.

MARIA Maminko! (*Obejme ji.*) Jestli budete takhle plakat, nepojeďte.

MANUEL Já také ne, Madaleno. No tak! Nikdy jsem tě neviděl v takovém rozpoložení.

MADALENA Protože jsem nikdy v takovém nebyla... Jedte, jedte... sbohem! - Sbohem, milovaný manžel! - Marie, dceruško, dej si pozor, ať tě neofoukne, ať nenastydneš. A nechod' na slunce... na lodi zůstávej pořád pod plátěnou stříškou. Telmo, ať se mi od ní nehneš na krok! - Pojď mi dát ještě jedno políbení, dcerunko. - Doroteio, máš všechno na cestu? (*Nahlíží do velké damaškové mošny, kterou Doroteia nese.*) Může se něco stát, může zmoknout, k večeru jí může být chladno... (*Prohlédne si mošnu.*) Je tam všechno, to jsem ráda! (*Potichu k Doroteie.*) Nespouštěj z ní oči, Doroteio. Poslyš. (*Potichu něco Doroteie říká, ta jí také šeptem odpoví; potom řekne nahlas.*) Tak dobrá.

MANUEL Neměj obavy, jedeme s ní přece všichni tři. (*Znovu se obejmou. Maria spěšně vyjde, aby matka neviděla, jak v sobě dusí pláč.*)

V ý j e v o s m ý

MANUEL DE SOUSA, MADALENA, JORGE

MADALENA (*sledována Martiným pohledem odpovídá Manuelu de Sousovi*) Obavy...! Já už nemám jen obavy. Mám strach, hrozný strach, že zůstanu sama... že se náhle ocitnu na světě sama.

MANUEL Madaleno!

MADALENA Co mám dělat! Není to v mé moci. - Ale tebe již musí ty moje nářky unavovat. Už o tom nemluvme. Jed! Sbohem! - Polib mě ještě! Sbohem.

MANUEL Má drahá ženo, vždyť je to, jako bych se chystal odplout na nějaké galeoně do Indie... No tak: budu tady zpátky před setměním, než nastane noc. - Ach, Kriste Pane...! Vzpomeň si na hraběnku z Vimiosa, na Joanu de Castro, kterou si naše Marie tolik přeje poznat...⁴⁰ Pomysli, jestli ona tolik naříkala, když dávala manželovi poslední sbohem...

MADALENA Budiž požeňnána, nechť jí Bůh dá mnoho síly, mnoho ctností. Ale nezávidím jí, takové dokonalosti já nejsem schopna.

JORGE To je opravdová dokonalost, jak se o ní mluví v evangeliu: „Zanech všeho a následuj mne.“

MADALENA Oba žijí... aniž by jeden druhého urážel, milují se, ctí jeden druhého... a každý zvlášť směřuje do svého hrobu! Už se vidí v rubá-

ši - a... ač živi a zdrávi, po tolika letech lásky... společného života... odsoudili se k smrti jeden daleko od druhého - každý sám, sám! A kdoví, možná toho v tuto hroznou chvíli... litují.

JORGE
MANUEL To Bůh nedovolí... Ó, ne. To by bylo strašné! Ne, nedovolí. - Ale už na ně nemysleme, odevzdali se Bohu... (*Odmlčí se.*) A co my s tím máme společného? S námi je to úplně jinak... (*Odmlčí se.*) Nám Bůh může žehnat ve veškerém našem konání. Sbohem, Madaleno, sbohem. Brzy na shledanou. Maria je v tuhle chvíli již v přístavišti... - sbohem! Jorgi, neopouštěj ji.
(*Obejmou se, Madalena ho vyprovodí až za dveře.*)

Výjev devátý

JORGE (*sám*) Předstírám, že jsem veselý... a chtěl bych je vidět šťastné... ale nevím, co říci o stavu, v jakém se nalézá moje neteř, ta dívka... A nepoznávám dokonce ani svého bratra! Všem se zdá, že jejich srdce tuší nějaké neštěstí... I já pociťuji, jako by na mne také dotíralo zlo. Pán Bůh s námi!

Výjev desátý

JORGE, MADALENA

MADALENA (*mluví do kulís*) Jdi, slyšíš, Mirando, a zůstaň tam, dokud neuvidíš připlouvat naši brigu. A až se vylodí, přijď mi to říci, abych byla klidná. (*Přichází na jeviště.*) Nefouká vítr a je krásný den. Alespoň se nemusím obávat, že by neměli dobrou plavbu... Ale při návratu... kdoví... počasí se tak rychle mění...

JORGE Ne, dnes nehrozí žádné nebezpečí.

MADALENA Dnes... dnes! Dnes je den mého života, kterého jsem se nejvíc obávala... a stále se bojím, že než skončí, přihodí se velké neštěstí... Je to pro mě osudný den: dnes je výročí... mého prvního sňatku, je výročí dne, kdy zmizel král Šebestián, a je výročí dne, kdy jsem... poprvé spatřila Manuela de Sousu.

JORGE A tu chvíli také počítáte k těm nejhorším v životě?

MADALENA Ano, počítám. Ta láska, která je dnes posvěcena a požehnána v nebi, neboť Manuel de Sousa je můj manžel, začala zločinem, protože já jsem se do něho zamilovala, hned jak jsem ho spatřila... a když jsem ho uviděla - dnes, dnes... bylo to ve stejný den, jako je dnes - pan Jan Portugalský ještě žil. Mé srdce zhřešilo; ústa to neřekla a nevím, co udělaly mé oči..., v duši jsem však měla nadále pouze

obraz svého milého... A mému manželovi, mému dobrému, velkorysému manželovi, už jsem zachovala pouze tu povrchní věrnost, jíž je žena z dobré rodiny povinována téměř více sobě než svému choti. A Bůh dopustil... snad proto, aby mě zkoušel...? že v té neblahé bitvě u Al-Qsar al-Kábiru zůstal mezi jinými také pan Jan...

Výjev jedenáctý

MADALENA, JORGE, MIRANDA

- MIRANDA (*udýchaný*) Paní... má paní!
- MADALENA (*vyskočí*) Co tady děláte? Co chcete? - Á, to jsi ty, Mirando! Jak to?! Cožpak už se vrátili...? To není možné!
- MIRANDA Ne, má paní; teď nejspíš právě plují kolem výběžku. Jde o něco jiného...
- MADALENA Tak co se děje? Což jsem vám neřekla, abyste se odtamtud nehnul, dokud nebudou zpátky?
- MIRANDA Hned se tam vrátím, má paní: ještě mám spoustu času. Ale přináším vám vzkaz... podivný vzkaz, na mou věru.
- MADALENA No tak mluv, rychle... polekal jsi mě...
- MIRANDA Nemusíte se lekat, není to nic vážného, vlastně je to spíše k smíchu. Je to nějaký starý ubožák, poutník, jeden z těch pocestných, co tudy každou chvíli procházejí odněkud ze Španěl...

- MADALENA Zajatec... kterého vykoupili?
- MIRANDA Ne, paní... nemá kříž,⁴¹ zajatec to nebyl. Je to poutník, jeden z těch, kteří konají pouť do Santiaga. Ale říká, že přichází z Říma a ze svatých míst.
- MADALENA Ach, chudák! Ať vejde. Dejte mu nocleh a vše, co potřebuje.
- MIRANDA On totiž říká, že přichází ze Svaté země a...
- MADALENA A proč by ne? - Tak jen běžte, běžte, ať se o něj postarají. - Je starý?
- MIRANDA Hodně starý, a má vous...! Nikdy jsem ještě neviděl starce s takovým krásným, bělostným vousem. - Říká ale, paní, že přichází z Palestiny a že vám přináší vzkaz...
- MADALENA Mně?
- MIRANDA Vám. A že se s vámi musí nutně setkat a promluvit s vámi.
- MADALENA Jděte za ním, bratře Jorgi. To musí být nějaký omyl. Ale jděte za tím ubohým starcem.
- MIRANDA To je vyloučeno, má paní. Řekl, že ten vzkaz, který přináší, předá jedině vám a nikomu jinému. A že je pro vás velmi důležité, abyste se ho dozvěděla.
- JORGE Já vím, oč jde: ten dobrý stařec vám chce předat nějakou relikvii ze svatých míst, pokud skutečně přišel odtamtud... neboť takové věci se dávají vznešeným lidem, jako jste vy... výměnou za štedrou almužnu. Tu nejspíš chce, tak to bývá.
- MADALENA Ať sem tedy ten poutník přijde. Přiveďte mi ho sem, přiveďte ho!

Výjev dvanáctý

MADALENA, JORGE

JORGE Před těmi poutníky je třeba mít se hodně na pozoru! Na klobouku mají mušli svatého Jakuba a v ruce hůl, ale to je občas jen obmysl jak přimět věřící k dobročinnosti. A v dnešních bouřlivých časech...

Výjev třináctý

MADALENA, JORGE a MIRANDA, *vracející se s* POUTNÍKEM

MIRANDA *(ode dveří)* Přivádím toho poutníka.

MADALENA Ať vstoupí. A vy se, Mirando, vraťte tam, kam jsem vás poslala. Běžte, běžte už a udělejte, jak jsem vám přikázala.

JORGE *(přiblíží se ke dveřím vpravo)* Vejděte, bratře, jen vejděte. *(Poutník pomalu vstoupí.)* Tohle je paní Madalena de Vilhena. - Je to ona šlechtična, s níž si přejete mluvit?

POUTNÍK Právě ta.
(Na znamení patera Jorge se Miranda vzdálí.)

Výjev čtrnáctý

MADALENA, JORGE, POUTNÍK

JORGE Jste Portugalec?

POUTNÍK Doufám při Bohu, že z těch nejlepších.

JORGE A přicházíte...?

POUTNÍK Od Svatého hrobu Ježíše Krista.

JORGE A navštívil jste všechna svatá místa?

POUTNÍK Nenavštívil jsem je. Žil jsem tam celých dvacet let.

MADALENA Svatý život jste vedl, dobrý poutníče.

POUTNÍK Kéž by tomu tak bylo! - Často jsem trpěl hladu, a nesnášel jsem to trpělivě; často se mnou špatně nakládali, a ne vždy jsem na to pohlížel jako Ten, který tam kdysi tolik trpěl pro mne... Chtěl jsem se modlit a rozjímat tajemství svatých pašijí, které se tam udály... a světské vášně a vzpomínky na ty, kteří se podle těla nazývali mými nejbližšími, bránily mému srdci i mému duchu a nedaly jim být s Bohem ani v té zemi, která je celá jeho. - Ó, já jsem si nezasloužil být, kde jsem byl: sami vidíte, že jsem tam neuměl umřít!

JORGE Dobře tak: Bůh vás chtěl přivést do země vašich rodičů. A bude-li to jeho vůle, zemřete v pokoji v náruči svých dětí.

POUTNÍK Já nemám děti, otče.

JORGE Tedy v kruhu své rodiny...

POUTNÍK Mé rodiny... Nemám již rodinu.

MADALENA Každý má příbuzné, přáteli.
POUTNÍK Příbuzné...! Ti nejbližší, ti, které jsem toužil najít... počítali s mou smrtí a na ní si vybudovali své štěstí. Ti budou přísahat, že mě neznají.
MADALENA Je-li možná, že jsou na světě takoví lidé... tak špatní, že by se takto zachovali?
POUTNÍK Nouze mnohé zmůže. - Bůh jim to odpustí, bude-li moci.
MADALENA Nevynášejte neuvážené soudy, dobrý poutníku.
POUTNÍK To nečiním. - O svých příbuzných již vím víc, než bych chtěl. A přitele mám jen jednoho, a na toho spoléhám.
JORGE Tedy přec nejste takový nešťastník..
MADALENA A se mnou také počítejte ve všem, co budu moci, poskytnu vám útočiště i ochranu, jaké budu schopna, dobrý starče, já i můj muž, který vás bude rád chránit...
POUTNÍK Prosil jsem vás snad o něco, paní?
MADALENA Odpusťte, jestli jsem vás urazila, přáteli.
POUTNÍK Skutečné urážky jsou jen ty proti Bohu. - Jeho prostě za odpuštění, neboť k tomu zajiště budete mít důvod.
MADALENA Jistě, bratře, to jistě budu. A snad se nade mnou smiluje.
POUTNÍK Snad...
JORGE *(přerušuje jejich rozhovor)* Dobrý starče, řekl jsi, že této dámě přinášíš vzkaz. Předdej jí ho tedy bez meškání, nepochybně si potřebuješ odpočinout...

POUTNÍK *(hořce se usměje)* Chcete mi připomenout, že zneužívám trpělivosti, s níž mi nasloucháte? Dobře jste učinil, otče. Málem jsem zapomněl... možná bych úplně zapomněl na zprávu, kvůli níž jsem přišel... Jsem tak starý a změnil jsem se k nepoznání!
MADALENA To neříkejte... to nevádí, ráda vás poslouchám. Předáte mi ten vzkaz, kdy budete chtít... hned, zítra...
POUTNÍK Musí to být dnes... Již tři dny jsem nespal a nespočinul, nesložil jsem hlavu, tyto nohy se nezastavily ve dne ani v noci, abych sem došel dnes a předal vám svůj vzkaz... a potom zemřel... i kdybych měl potom zemřít. Neboť jsem přísahal... na den přesně před rokem - když mě osvobodili, přísahal jsem na svatou skálu Kristova hrobu...
MADALENA Takže vy jste byl v zajetí v Jeruzalémě?
POUTNÍK Ano. Což jsem vám neřekl, že jsem tam žil dvacet let?
MADALENA Ano, ale...
POUTNÍK A přísahal jsem si, že do roka stanu před vámi a řeknu vám, kdo mě sem vyslal...
MADALENA *(zděšeně)* A kdo vás poslal, dobrý muži?
POUTNÍK Byl to muž, čestný muž... jemuž jedinému jsem vděčil za svobodu, *nikomu* jinému... Prísahal jsem, že vyplním jeho vůli, a tak k vám přicházím.
MADALENA A jak se jmenuje?
POUTNÍK Jeho jméno ani jméno jeho lidí jsem během svého zajetí nikdy nikomu neřekl.

MADALENA Tak je konečně řekněte...

POUTNÍK Jeho slova nosím zapsána v srdci krvavými slzami, jež jsem ho viděl ronit a které mi mnohokrát skanuly na ruce, tekly mi po tvářích. Jen já... a Bůh jsme mu byli útěchou! A věřte, že na jeho slova nezapomenu!

JORGE Dopovězte to, dobrý muži!

POUTNÍK Hned to dopovím: trpte, neboť i on mnoho vytrpěl. Toto jsou jeho slova: „Jděte za paní Madalenou de Vilhena a povězte jí, že jeden muž, který ji velmi miloval... je zde živ... ke své újmě! a nemohl odsud odejít ani jí o sobě po celých dvacet let, kdy byl v zajetí, podat žádnou zprávu.“

MADALENA *(v největší úzkosti)* Necht se Bůh nade mnou smiluje! – A ten muž, ten muž... Ježíši Kriste! Ten muž byl... ten muž byl předtím... odkud ho tam přivezli? Z Afriky?

POUTNÍK Ano.

MADALENA Jako zajatce?

POUTNÍK Tak jest.

MADALENA Byl to Portugalec...? Zajatec z bitvy u...

POUTNÍK Al-Qsar al-Kábiru.

MADALENA *(v hrůze)* Bože můj... Bože můj! Proč se pod mýma nohama zem neotevře...? Proč se tyto stěny nezřítí a hned tady na místě mě nepohřbí...?

JORGE Mlčte, paní Madaleno! Nekonečné je milosrdenství Boží. Doufejte. Já pochybuji... já nevěřím... takovým věcem nelze jen tak lehce uvěřit. *(Přemýšlí, a náhle jako by ho*

něco napadlo.) Ach, to je vnuknutí Boží... *(Přistoupí k poutníkovi.)* Vy toho muže znáte dobře, že ano, poutníku?

POUTNÍK Jako sebe sama.

JORGE Kdybyste ho spatřil... byt' jinak oděného... mladšího, řekněme třeba na obraze... poznáte ho?

POUTNÍK Jako bych viděl sám sebe v zrcadle.

JORGE Podívejte se tedy na tyhle podobizny a řekněte mi, může-li to být některý z nich.

POUTNÍK *(bez rozmyšlení ukáže přímo na obraz pana Jana)* Je to tamhleten.

MADALENA *(s výkřikem děsu)* Dceruško, dceruško moje... ach, moje dceruško! *(Dutým, hlubokým hlasem.)* Jsem... jsi... ztraceny, zneuctěny... ta hanba! *(S dalším srdceryvným výkřikem.)* Ach, dceruško, dcero má...! *(S těmito výkřiky zděšeně prchá.)*

Výjev patnáctý

JORGE a POUTNÍK, který sledoval MADALENU očima *(stojí nehybně uprostřed místnosti, působí přísně, až děsivě)*

JORGE Kdo jsi? Kdo jsi, poutníče?

POUTNÍK *(ukáže hoří na portrét pana Jana Portugalského)* Nikdo!
(Bratr Jorge padne s roztaženými pažemi v prostraci na zem před galerií. Pomalu padá opona.)

TŘETÍ JEDNÁNÍ

Přízemí paláce pana Jana Portugalského, spojené dveřmi nalevo od diváků s kaplí Panny Marie Matky milosrdenství v dominikánském kostele sv. Pavla v Almadě: je to rozlehlá budova prostá jakékoliv výzdoby. U stěn jsou na různých místech složeny žebříky, držáky na louče, kříže, svícny a jiné obřadní náčiní a předměty v té době užívané. Na jedné straně rakev, jakou užívají bratrstva, na druhé straně velký černý kříž s tabulkou s nápisem I. N. R. I. a zavěšené vélum, jaká se užívají při obřadech během Svatého týdne. Blíže k hledišti starý stůl a dvě či tři stoličky. Po jedné straně nízký držák s pochodní již dosti vyhořelou. Na stole stojí olověný svícen, kredenční, nízký a v něm rovněž hoří svíce. Vedle leží hábit dominikánského mnicha se všemi atributy – tunika, škapulíř, růženec, kožený pás atd. V pozadí dveře vedoucí do dílen a obytné místnosti, jež zaujímají zbytek dolní části paláce. Je hluboká noc.

Výjev první

MANUEL DE SOUSA, sedí na stoličce u stolu, s hlavou skloněnou na hrudi, s pažemi svěšenými podle těla, zcela zkrúšen na duchu i na těle; na stoličce proti němu JORGE, opírá se o stůl, ruce má sepjaté a oči upírá na bratra.

MANUEL Ach, dceruško, dceruško moje! (*Dlouhé ti-cho.*) Nešťastné dítě! Budeš sirota...! Nebudeš mít otce ani matku... (*odmlčí se*), nebudeš mít rodinu ani jméno, o všechno jsi dnes přišla... (*V hlubokém pohnutí prudce vstane.*) Ta nešťastnice to nikdy neměla! Ach, Jorgi, tohle pomyslení mě zabíjí, dohání mě k zoufalství! (*Stiskne ruku bratra, který mezitím rovněž vstal a snaží se ho posunkem utěšit.*) To je strašlivý trest za to, že jsem pochybil... pokud to bylo pochybení... Zločin to nebyl, to vím. I Bůh to ví, Jorgi, a přesto mě takto potrestal, bratře!

JORGE Uklidni se, jen klid: jeho úradek je nevyzpytatelný. (*Tiší bratra a přiměje ho, aby se posadil; oba poté zůstávají sedět jako předtím.*)

MANUEL Čím jsem si to ale zasloužil, Jorgi, že jsem se stal tím nejnešťastnějším mužem na zemi, terčem posměchu... a řečí luzy...? Já, Manuel de Sousa Coutinho, syn Lopa de Sousy Coutinha, syn našeho otce!

JORGE Ty se nazýváš tím nejnešťastnějším mužem na zemi... To už jsi zapomněl, že ještě žije ten...

MANUEL (*vzpamatuje se*) To je pravda. (*Odmlčí se, potom jako by se chtěl opravit.*) Ale ne, není to docela tak: trpěl víc, trpěl déle a kalich lidské hořkosti vypil až do dna... (*Zvýší hlas.*) Ale to já, já jsem mu ho přichystal, já mu ho dal vypít, rukama... nevinnýma rukama!... té

nešťastnice, kterou jsem při svém pádu strhl s sebou, kterou jsem uvrhl do propasti hanby, té, jejíž líce - ty čisté líce, jež se nezbarvily jiným ruměncem než ruměncem ctnosti a cudnosti... jsem zahalil závojem potupy, který ani smrt nezvedne, neboť bude navěky a navždy vržen na její hrob a bude vrhat na její památku stín... pošpiní ji poskvrnou, jež nemůže být smyta! - To já jsem byl původcem toho všeho, původcem svého neštěstí i jejich potupy... Vím to, uznávám to. A já tedy nejsem ten nejnešťastnější ze všech lidí?

JORGE Uvědom si to slovo, které jsi vyslovil: „potupa“, pomni na ni i na sebe a uvaž, zda se tvá bída může měřit s bídou muže, jemuž Bůh nedopřál zemřít dříve, než se dozvěděl o této větší trýzni? - On nemá...

MANUEL On nemá dceru jako já, bědný... *(Odmílčí se.)* Krásnou, čistou, zbožňovanou dceru, na jejíž hlavu - ach, proč ne na moji! - dopadne veškerá ta pohana, veškeré to zneuctění, veškeré to opovržení, které nespravedlnost světa bůhví proč nechce vrhnout do tváře mně, nýbrž na bílé a čisté čelo jednoho anděla, který se neprovinil ničím jiným než původem, jež jsem mu já dal.

JORGE Tak to není, bratře můj, nedovol bolesti, aby tě zaslepila, nečiň se bědnějším, než jsi. Stihlo tě již dost neštěstí, drahý Manueli, můj drahý bratře! A Bůh tyhle strážně vezme

v úvahu. Když už ti nemůže odejmout ten kalich od rtů, musí být tvé utrpení od jejího odečteno, tvá vina jím musí být vykoupena. Vykoupení! Ano, v nebi. V to věřím... ale ve světě...?

MANUEL

JORGE Zanech světa i jeho marností.

MANUEL Těch jsem již zanechal do jedné. Ale srdce mám z masa.

JORGE Bůh, sám Bůh bude otcem tvé dcery.

MANUEL Podívej, Jorgi, řeknu ti, co vím jistě a co by mi mělo přinést útěchu... ale nepřináší, protože já, bratře můj, já jsem člověk a ne anděl. Mělo by mi to být útěchou, a přitom to ve mně budí zoufalství, je to trnová koruna veškerého utrpení, jímž procházím... Moje dcera... Maria... dcera mé lásky - dcera mého hříchu, pokud Bůh sezná, že to je hřích - nebude dál žít, neunes to zneuctění, nepřetřije je. *(Rozvzlyká se, lokty mu klesnou na stůl a obličej skryje v dlaních; dlouze tak setrvává. Chvillemi je slyšet potlačovaný vzlyk. Bratr Jorge stojí za ním, podpírá ho a oči upírá k nebi.)*

JORGE *(zvolá jemně)* Manueli!

MANUEL Co mi chceš, bratře?

JORGE *(povzbuzuje ho)* Není na tom tak špatně. Už jsem tam dnes byl...

MANUEL Byl jsi tam...? Ó, tak pověz, pověz mi o ní. Já nemám... ještě jsem nenašel odvahu za ní zajít.

JORGE Budou to tak dvě hodiny, co jsem vstoupil

do její komnaty a přiblížil se k jejímu loži. Spala... a dýchala již klidněji. Zdá se, že ta horečka, která ji náhle zachvátila, když jsme přijeli z Lisabonu a když viděla matku v takovém stavu, ustoupila... zase trochu klesla. Doroteia a Telmo... chudák, ubohý stařec...! u ní stáli, každý z jedné strany... Řekli mi, že už znovu ne... ne...

MANUEL

Neměla chrlení krve...? Jestli jí krvácelo srdce... už v ní žádná krev nezbyla. Kolik jí může být v tak křehkém, tak útlém tělíčku? - Což mi včera, když jsem ji odvěkl od matky a nesl v náruči, nevytryskla všechna proudem na hrud? (*Ukazuje bílý šátek, celý zakrvácený.*) Což ji nemám tady... tu krev... krev mé oběti...? Jež je krví z mých žil... krev mé duše - krev mé drahé dcery! (*Libá šátek, znovu a znovu.*) Ó, můj Bože, můj Bože! Chtěl bych tě poprosit, aby sis ji hned vzal... a nemám odvalu. Měl bych přijmout jako projev tvého milosrdenství, abys toho andílka povolal mezi ty své, než mu svět, ten hanebný a neslavitelný svět, vmete do tváře její nešťastné zrození. - Měl bych, měl bych... ale nemohu, nechci, nevím, nemám odvalu, nemám to srdce. Můj Bože, prosím Tě, dej život (*poklekne a se-pne ruce*), prosím Tě, dej život, život, život... daruj jí život, dej život mé dceři...! dej mé drahé dceři zdraví, život...! a já, nechť zemru hanbou, je-li to třeba; nechť mě svět zahrne

výsměchem, nechť jsem tupen opovržením lidí, nechť můj hrob zakryje kámen hanby, jehož epitaf bude po celé věky křičet moji pohanu...! Ach, můj Bože, můj Bože! (*Padne čelem na zem... Bratr Jorge k němu po chvíli přistoupí, téměř ho zvedne a znovu ho přiměje, aby se posadil.*)

JORGE

Manueli, můj dobrý Manueli, Bůh ví lépe, co je nám všem k dobrému: vlož své ubohé srdce do jeho rukou, odevzdaně a kajícíně, bratře můj, a on učiní, jak ve svém milosrdenství uzná za nejlepší.

MANUEL

(*prudce a se strachem*) Takže mi nedáváš naději...? Nedáváš mi naději... To mi chceš říci? Mluv, člověče: není naděje...? není zde naděje, že ne? Tak řekni: zemře, zemře...? (*Zdrcen.*) Takže ztratím i dceru!

JORGE

To jsem neřekl. Pro smilování, bratře, na nic takového nemysli. Řekl jsem ti pravdu: zdálo se mi, že Maria dýchá lépe... Spala...

MANUEL

(*jako smyslů zbavený*) Kéž by Bůh dal a ona už neprocitla!

JORGE

Chraň Bůh!

MANUEL

Pro mě je zde tenhle rubáš (*dotkne se hábitu*): dnes jsem zemřel... brzy se do něho zahalím a sbohem vše, co po mne znamenal svět! Ale moje dcera nebyla z tohoto světa... nebyla, Jorge; ty dobře víš, že ne: byl to anděl, který přišel z nebe, aby mě doprovázel na mé pozemské pouti, a který mi stále, na

každém kroku života ukazoval k věčnému příbytku, odkud jsem přišel a kam mě vedl... Rozděлил nás archanděl neštěstí, posel Pánova hněvu, který na mne vylil džbán plný slzí a pohár přetékaající žhavou hořkostí jeho hněvu... (*Tiším hlasem.*) V tomhle rubáši odejdu do hrobu... a svoji dceru zde, ať mrtvou či živou, zanechávám mezi lidmi, kteří ji neznali a nikdy nepoznají, protože ona nebyla z tohoto světa ani pro něj nebyla stvořena... (*Odmlič se.*) - Vrať se tam, Jorgi, jdi se na ni znovu podívat, jdi a přijď mi povědět. Neboť já ještě nejsem s to... ale půjdu, ano, než sestoupím do hrobu, půjdu se na ni podívat a políbit ji... Ty nechceš, nemůžeš chtít...

JORGE Půjdeme... až budeš klidnější... půjdeme za ní oba. Uklidni se, uvidíš ji. - Ale ještě je brzy.

MANUEL Kolik je asi hodin?

JORGE Tak čtyři, půl páté. (*Jde ke dveřím vlevo a opět se vrátí.*) Podle ranního svitu, který již dopadá na kostelní okna, je pět. Za chvíli půjdeme, ale utiš se.

MANUEL A co ta druhá... ta druhá nešťastnice, bratře?

JORGE Ta - jak si asi můžeš představit - je na tom tak, jak na tom může být. Je na tom nevalně - jak jinak - a touží po tobě, ale důvěra v Boha mnoho zmůže: smíří se s tím. A Pán Bůh se postará o vše ostatní. Já spoléhám na tento škapulíř (*dotkne se hábitu na stole*) pro tebe i pro ni. Bylo to řešení, které je vás hodno,

oba vás osvítilo božské vnuknutí. Nech být: však tomu, kdo dokáže svěřit své útrapy Bohu, ještě mohou nastat šťastné dny.

MANUEL A je to vše připraveno? Já v tomhle oděvu nestrpím, já v těchhle šatech, jaké nosí živí, nesnesu světlo dne, který se právě rodí.

JORGE Vše je dokončeno. Arcibiskup se v této záležitosti projevil jako dobrý, soucitný prelát. Ano, je to vskutku svatý muž. Již vystavil všechna povolení a nezbytné listiny. Chudák! Ten ubohý stařec i jeho vikář bděli téměř celou noc, aby za úsvitu již nic nechybělo. Poslali k provinciálovi a z jeho i z naší strany již probíhají nezbytné přípravy. Abys věděl, bratr Jan Portugalský, převor v Benfice a vikář u Nejsvětější svátosti,⁴² přijel asi přede dvěma hodinami, ještě za tmy, a hotoví se: to on vykoná obláčku, tvoji i paní... mé sestry. Potom se odeberete, dle svého přání, jeden do Benfiky a druhý k Nejsvětější svátosti.

MANUEL Jsi hodný bratr, Jorgi. (*Stiskne mu ruku.*) Bůh ti to zaplať. (*Odmlič se.*) Já se neodvažuji... je mi to proti mysli... ale musím se tě nutně zeptat ještě na něco: Kde je *on*... a co asi udělá?

JORGE Však já vím, už nic neříkej: poutník. Je v mé cele a odtamtud nevyjde - neboť tak jsme se dohodli - dokud... dokud mu neřeknu. Buď klidný: nikoho neuvidí a z těch, kdo

ho nemají vidět, nikdo nespatří jeho. Kromě toho, tajemství jeho skutečného jména zůstane mezi námi⁴³ a kromě mne a tebe je zná jen arcibiskup. Tomu je bylo nutno sdělit, abychom se vyhnuli všem formalitám a průtahům, kterým bychom se jinak při rozluce tohoto druhu nevyhnuli. – Ještě je jedna osoba, s níž jsem mu slíbil – a nemohl jsem to neudělat, protože bez toho nechtěl na žádnou dohodu přistoupit –, s níž jsem mu slíbil, že si bude moci promluvit ještě dnes a bez otálení.

MANUEL A kdo? Je-li možná... Což ten muž chce být tak krutý a rozervat na nitky srdce, které je už beztak na cáry? – Což ten člověk nemá srdce? Vždycky byl takový – tvrdý, nelítostný, jako jeho meč. – Chce vidět paní Madalenu?

JORGE Ne, kdepak. Chce vidět svého starého vychovatele, Telma Paise. Což jsem mu to mohl odmítnout?

MANUEL V žádném případě! Dobře jsi udělal. To já jsem nespravedlivý. Ale to je proto, že tak krutě trpím...! – Teď ale poslyš: já v celém tom zoufalství nemám ještě tak docela jasno. Řekni mi, pověz mi pravdu: moje žena... moje žena! Jak těžce se mi ta slova stále ještě vyslovují! – Co vlastně ví paní Madalena?

JORGE To, co jí poutník řekl v tom osudném obrazovém sále... to, co jsem ti již vyprávěl. Ví, že pan Jan žije, ale neví kde: nejspíš má za to, že

někde v Palestině. Podle toho, co vyslechla, se to asi domnívá.

MANUEL Takže nezná celou tu nepochybnou pravdu o našem neštěstí v celé šíři jako já. Dobře tak! Možná má pochybnosti, možná se může utěšovat jakous nadějí nejistoty.

JORGE Včera odpoledne tomu tak nebylo. Ale večer jí v duši zazářilo falešné světélko té plané naděje. Kéž jí Bůh tu naději uchová, je-li to pro její dobro.

MANUEL A proč by ji neuchoval? Což již není dost ztrápená? – A co Maria? Má ubohá Maria...! Svěřuji Pánu, aby se to nedozvěděla, alespoň prozatím...

JORGE Neví to. A nikdo jí to neřekl a neřekne. Ví jen to, co viděla: matku téměř ve smrtelné agonii. Avšak důvod nezná, leda by ho uhodla. – Bojím se však, že právě to se stane...

MANUEL Já také.

JORGE Bůh bude s námi i s ní! – Ale ne, Telmo jí neřekne nic určitého. Sám jsem ji již ujistil – a ona mi to uvěřila –, že matce je lépe a ty že za ní brzy přijdeš... A tak doufám, že ji až někdy do poledního budeme moci udržet v úplné nevědomosti. Později se bude postupně dozvídat jen to, co bude nezbytné. A Bůh... Bůh jí pomůže.

MANUEL Moje ubohá dceruška, má drahá dcera!

Výjev druhý

JORGE, MANUEL DE SOUSA, TELMO

- TELMO *(klepe zvenčít na zadní dveře)* Probudila se.
- MANUEL *(vyskočí)* To volá Telmo.
- JORGE Ano. *(Jde otevřít dveře.)* Vstupte, Telmo.
- TELMO Probudila se.
- JORGE A jak se cítí?
- TELMO Lépe, mnohem lépe, už vypadá jinak. Je velice skleslá, to ano; a velmi slabá, mluví pomalu, ale oči má jasné, živé jako dřív a už se jí tak nelesknou jako včera. Ptala se po vás... po obou.
- MANUEL A po matce také?
- TELMO Ne, o té již nemluvila.
- MANUEL Ach, dcero, dcero!
- JORGE Půjdeme za ní. *(Vezme bratra za ruku.)* Můžeš mi slíbit...?
- MANUEL Slibuji.
- JORGE Pojdme. *(Volá Telma na předscénu.)* Poslyšte, Telmo, vzpomínáte si, co jsem vám řekl dnes ráno?
- TELMO Jakkpak bych si nevzpomínal!
- JORGE Zůstaňte zde. Až budeme odcházet, zatáhněte za tamhleten provaz, který vede ke zvonku v sakristii: nato přijde jeden konvrš. Řekněte mu své jméno, on beze slova odejde, ale vy posečkejte. Zavřete hned zevnitř tyhle dveře

a neotvírejte je nikomu, dokud neuslyšíte můj hlas. Rozuměl jste?

TELMO Ano, buďte klidný.

Výjev třetí

TELMO, poté KONVRŠ

- TELMO *(chce zatáhnout za provaz, zůstane chvíli nepohnutě stát a poté)* Tak tedy do toho: musí to být. *(V dálce je slyšet zvonek, Telmo zůstane zamýšleně a bez pohnutí stát se zvednutou paží.)*
- KONVRŠ Kdo jste?
- TELMO *(zachvěje se)* Telmo Pais.
(Konvrš se ukloní a odejde.)

Výjev čtvrtý

- TELMO *(v osamění)* Celou duši mi to obrátilo, už nejsem, kdo jsem býval. Měl jsem předtuchu, že se to stane... zdálo se mi, že se to musí nutně stát... a dokud to nepřišlo, myslel jsem si, že si to přeji. - Přišlo to, a mne to vyděsilo a zmátlo nad jiné! - Můj vznešený pán, syn mého ctihodného pána, je naživu... - hoch, kterého jsem choval na těchto rukách jako svého syna... dozvím se, co se s ním skutečně

stalo po dvaceti letech, když už ho všichni považovali za ztraceného – a já, já, který jsem vždycky doufal, který jsem vždy toužil, aby se vrátil... doufal jsem v jeho návrat jako v zázrak, aniž bych v něj věřil...! Já se teď chvěji... Moje láska k tomu druhému dítěti, k té nové dceři, je totiž větší a překonala... překonala, setřela tu první. Odpusť mi, Bože, pokud je to hřích. Ale jaký hřích by mohl způsobit ten anděl? – Kéž mi zůstane naživu, kéž se dostane z toho strašného stavu! – Bože můj, Bože můj! (*Poklekne.*) Vezmi si starce, který již není k ničemu, vezmi si ho, prosím tě o to! (*U dveří vlevo se objeví poutník a pomalu se přiblíží k Telmovi, který si ho nevšiml.*) Spokoj se, Pane, s touto bídnou obětí mého života a neber mi z náručí to neviňátko, jež jsem vychoval pro tebe, Pane, pro tebe... ale ještě ne, ještě mi je neber. Již mnoho vytrpělo, již tu duši sklátilo dosti bolestí; posečkej ještě nějakou dobu s bolestí, již přináší smrt!

Výjev pátý

- POUTNÍK Kéž Bůh tvoji prosbu nevyslyší!
- TELMO (*lekne se*) Ten hlas! – Ach, to je poutník. – Kéž mě Bůh nevyslyší! Proč?
- POUTNÍK Nemodlil ses snad za svého nešťastného pána, za dítě, které jsi vychoval jako svého syna?

- TELMO (*stranou*) Už se umím modlit jenom za ni. (*Nahlas.*) Ať jsem se modlil za něho nebo za někoho jiného, proč by mě Bůh neměl vyslyšet, když ho prosím o život neviňátka?
- POUTNÍK A kdo ti řekl, že je nevinné?
- TELMO Ten hlas... ten hlas! Kdo jsi, poutníče?
- POUTNÍK (*sundá si klobouk a odhrne si vlasy z očí*) Nikdo, Telmo, nikdo, když ani ty mne již nepoznáváš!
- TELMO (*vrhne se mu k nohám, aby mu políbil ruku*) Můj pane! Můj pane...! Jste to vy? – Jste, ano jste. – Pan Jan Portugalský. Ach, jste to vy, pane?
- POUTNÍK Již ne tvůj syn?
- TELMO Můj syn...! Ach, je to celý můj syn: ten hlas, ta tvář... Jen ten vous, ty vlasy nepoznávám... Bělejší než ty mé, pane!
- POUTNÍK To že zažily v zajetí a bídě dvacet let, plných stesku a úzkostí. K tomu, aby mi zbělela hlava, stačila jediná noc jako ta, která přišla po bitvě u Al-Qsaru,⁴⁴ a vous, ten vyčínilo slunce v Palestině a vody Jordánu.
- TELMO V takových dálavách jste pobýval!
- POUTNÍK A v takové dálce jsem málem zemřel! – Ale Bůh tomu nechtěl.
- TELMO Budiž naplněna jeho vůle!
- POUTNÍK Tíží tě to?
- TELMO Ó, pane!
- POUTNÍK Takže tíží...

TELMO Což mě může tížit, že jste naživu! (*Stranou.*)
Bože můj! Myslím, že jsem lhal.

POUTNÍK A proč ne, když mě samotného tak tíží žít,
tolik mě tíží, že jsem živ? – Poslyš, příteli...
Jsi můj přítel?

TELMO Jak bych nebyl, pane.

POUTNÍK Však já vím, že jsi. Avšak dvacet let nepřítom-
ností a hovorů s novými přáteli dají zapome-
nout na ty staré... – Ale ty jsi můj přítel. Když
ne ty, kdo jiný by jím byl?

TELMO Pane!

POUTNÍK Nechtěl jsem to skončit, nechtěl jsem usku-
tečnit své poslední rozhodnutí, aniž s tebou
promluvím, aniž z tvých úst uslyším...

TELMO Co chcete slyšet, pane? – Já...

POUTNÍK Já vím, že ty jsi vždycky pochyboval o mé
smrti, že jsi nechtěl ustoupit před žádným
důkazem: u tebe mě to neudivilo, můj Telmo.
Ale také nemohu – a Bůh to slyší –, ne-mohu
mít nikomu za zlé, že uvěřil: byly to takové
důkazy, že by přesvědčily každého ducha;
odolat jim mohlo jedině srdce. Zde však ji-
ného srdce, jež by tlouklo pro mne, nebylo...

TELMO Jste nespravedlivý.

POUTNÍK Dobře vím, co chceš říci. – A je to pravda?
Je pravda, že mě všude hledali, že všude... že
rozeslala posly, vynaložila peníze?

TELMO Jako že je Bůh na nebi. Jako je pravda, že ona
je ta nejctnostnější a nejpočestnější dáma
v Portugalsku.

POUTNÍK To stačí: běž jí říci, že poutník byl podvod-
ník, že zmizel, že o něm již nikdo víc nesly-
šel; že to vše byla nízká a podlá lest nepřá-
tel... nepřátel toho muže, kterého miluje...⁴⁵
Ať se upokojí, ať je šťastna. – Sbohem, Telmo!

TELMO A to mám lhát, pane? To se vás mám zříci ja-
ko nějaký mrzký bídák? To přece nejsem!

POUTNÍK Ano, máš, protože já ti to nařizuji.

TELMO (*s velkou úzkostí v hlase*) Pane, můj pane,
nezkoušejte věrnost svého sluhu! Vy totiž
nevíte... Pane Jene, můj pane, můj synu, vy
nevíte...

POUTNÍK Co?

TELMO Že je tady jeden anděl... jiné moje dítě, pane,
které jsem také vychoval...

POUTNÍK A které miluješ víc než mne: pověz pravdu.

TELMO Neptejte se mě na to.

POUTNÍK To ani není třeba. Mělo to tak být. Takže
i ty! – Všechno mi vzali. (*Odmlčí se.*) A oni
mají potomka, ti dva...? Já ne...⁴⁶ – A navíc,
myslím... Ó ano, dneska strávili horší noc než
já! Ať jim to Bůh přičte k dobru a odpustí jim,
jako jsem odpustil já. – Telmo, jdi a udělej,
co jsem ti přikázal.

TELMO Můj Bože, můj Bože, co mám udělat?

POUTNÍK To, co ti přikazuje tvůj pán. – Telmo, obejmi
mne. (*Obejmou se.*) Sbohem, sbohem, sejde-
me se...

TELMO (*s rostoucí úzkostí*) Kdy, pane?

POUTNÍK V den posledního soudu.

TELMO A vy?
POUTNÍK Já... - Jdi, uslyšíš o mně, až přijde čas. Nyní je třeba napravit napáchané zlo. Byl jsem neopatrný, byl jsem nespravedlivý, byl jsem tvrdý a krutý. A k čemu? Pan Jan Portugalský zemřel toho dne, kdy jeho žena řekla, že zemřel. Jeho ctnostná a počestná žena, jeho žena, kterou miloval... Ach, Telmo, Telmo, jak hluboce jsem ji miloval...! Jeho žena, kterou již nemůže milovat bez zneuctění a pohany...! Umřel jsem ve chvíli, kdy v moji smrt uvěřila ona. Tou rukou, kterou podala jinému, mne vyloučila z počtu živých. Pan Jan Portugalský neuvrhne vdovu, již po sobě zanechal, do hanby. Ne. Jdi, když to řekneš ty, bude to mít dvojnásobný účinek. Řekni jí, že jsi mluvil s poutníkem, že jsi ho bedlivě pozoroval, že jsi ho usvědčil ze lži a z podvodu... řekni, co chceš, ale ji zachraň před pohanou a mé jméno od potupy. Po mně už zůstalo pouze jméno, stále ještě hodné úcty: ať tedy jeho památka zůstane neposkvrněna. - Je to v tvých rukách, Telmo, svěřuji ti víc než svůj život. Chceš mi teď vypovědět poslušnost?

TELMO Ne, můj pane. To řešení je vznešené a je vás hodno. Ale může jí ještě pomoci?

POUTNÍK Proč by ne?

TELMO Víím já! - Možná...

Výjev šestý

POUTNÍK, TELMO a MADALENA (*zvenčí, od zadních dveří*)

MADALENA Manželi, manželi! Otevřete mi, pro Boha vás prosím! Dobře vím, že tam jste. Otevřete!

POUTNÍK Svatý Bože, to mě volá ona! To mě volá Madalena...

TELMO Vás?!

POUTNÍK A koho jiného...? Což neslyšíte, jak volá: „manželi, manželi“?

MADALENA Nejdražší manželi, pro naši lásku tě prosím, pro ta sladká jména, která jsi mi dával, pro vzpomínky na naše minulé štěstí, pro stesk po tak velké lásce a tolikeré blaženosti, ach, neupírej mi tuto poslední laskavost!

POUTNÍK Jak kouzelné, jak svůdné jsou její prosby! Jak jí mám odolat?

MADALENA Manželi můj, láska moje, můj Manueli!

POUTNÍK Ach Bože... byl jsem tak slepý, že jsem to vztahoval na sebe...! - Pro všechno, co je nahoře na nebi i dole v pekle! Necht se ty dveře otevřou... (*Prudce se vrhne ke dveřím, náhle se však zastaví.*) Ne: co jsem řekl, řekl jsem. (*Vrhne se k provazu zvonku, prudce zazvoní. Objeví se tentýž konvrš a na poutníkově znamení oba zmizí dveřmi vlevo.*)

Výjev sedmý

TELMO, MADALENA; pak JORGE a MANUEL DE SOUSA

- MADALENA (*ještě zvenčí*) Jorgi, můj bratře, bratře Jorgi, jste tam, já to dobře vím. Otevřete mi, pro smilování, dovolte, abych řekla jediné slovo mému... vašemu bratru. Již vás nebudu dál obtěžovat a udělám vše, co ode mě chcete, a... (*Ze stejné strany je slyšet hluk rychlých kroků a vzápětí hlas patera Jorge.*)
- JORGE (*zvenčí*) Telmo, Telmo, otevřete, jestli můžete... hned otevřete.
- TELMO (*otvírá dveře*) Já jsem tady sám.
- MADALENA (*vchází rozčuchaná a bez sebe, pohledem přejede všechna zákoutí místnosti*) Byl jste tady sám, Telmo! A kam se poděl on?
- TELMO Kdo on, paní?
- JORGE (*postoupí kupředu*) Telmo tady čekal na mne a měl příkaz nikomu neotvírat, dokud nepřijdu.
- MADALENA Ale tady mluvili dva lidé. Jasně jsem slyšela dva hlasy.
- TELMO (*zděšeně*) Opravdu?
- MADALENA Ano, dva. Kde je, Telmo? Kde je můj muž... Manuel de Sousa?
- MANUEL (*který dosud stál vzadu, zatímco Madalena, aniž ho viděla, postoupila do přední části jeviště, vystoupí nyní dopředu*) Ten muž je zde, paní. Co mu chcete?

- MADALENA Ach, jak se to díváš, jakým tónem, jak se mnou mluvíš...!
- MANUEL (*obměkčen*) Madaleno... (*Opět se vzpomátuje a zvažní.*) Jak s vámi mám mluvit, paní?! Co vám mám říci?! - Což mezi námi nebylo řečeno vše?
- MADALENA Všechno? Opravdu...? Mně připadá, že ne. Podívej, já vím... avšak neuvěřili bychom unáhleně a tak slepě, příliš snadno... těm záhadným slovům nějakého poutníka, nějakého tuláka... zkrátka člověka, kterého nikdo nezná? No řekněte...
- TELMO (*stranou k Jorgeovi*) Musím vám něco povědět, vyslechněte mne. (*Oba hovoří v ústraní.*)
- MANUEL Ach, Madaleno, Madaleno, už nemám, co bych ti řekl. - Věř mi, neboť ti to přísahám před Bohem: naše spojení, naše láska není možná.
- JORGE (*pokračuje v rozhovoru s Telmem a příkře se na něj oboří*) Teď už je to nemožné... - a vždycky mělo být.
- MADALENA (*obrací se na Jorge*) Ty také, Jorgi!
- JORGE (*obráť se k ní*) Já jsem mluvil s Telmem, milá sestro. (*K Telmovi.*) Jděte, Telmo, jděte tam, kam jsem vám řekl, neboť tam je vás více zapotřebí. (*Něco mu pošeptá; potom nahlas*) Neopouštějte ji ani na okamžik, alespoň dokud nepomine ta osudová chvíle. (*Telmo nerad odchází a snaží se ho obe-*

jit, aby se dostal k Madaleně. Jorge si toho všimne a přísně mu pokyne. Telmo ucouvne a nakonec odejde zadem.)

Výjev osmý

MADALENA, MANUEL DE SOUSA, JORGE

MADALENA Jorgi, bratře můj, můj dobrý Jorgi, vy, jenž jste tak obezřetný a uvážlivý, ani vy mým pochybnostem nepřikládáte žádnou váhu?

JORGE Kéž bych měl to štěstí a mohl tak učinit, drahá sestro!

MADALENA Takže to chápete...?

MANUEL Madaleno... paní! To vše nás již není hodno!⁴⁷ - Až do včerejšího dne byla naší omluvou před Bohem i před lidmi dobrá víra a jistota našeho svědomí. To však skončilo. Nám již zbývají jen tyto rubáše (*vezme ze stolu hábity*) a hrob v klášteře. - Rozhodnutí, jež jsme přijali, je jediná možnost; již nelze couvnout... Ještě včera jsme mluvili o hraběti a hraběnce z Vimiosa... Kdyby nám někdo řekl... ach, ta neproniknutelná Boží tajemství! - Vzchopme se a upřeme oči na tamhleten kříž! Naposledy, drahá Madaleno, naposledy na tomto světě, drahá... (*Jde ji obejmout, ale ucouvne.*) Sbohem, sbohem! (*Spěšně zmizí dveřmi vlevo.*)

Výjev devátý

MADALENA, JORGE; ZEVNITŘ CHÓR MNICHŮ

MADALENA Vyslechni mě, počkej! Jediné slovo, Manueli de Souso...! (*Zevnitř znějí varhany.*)

CHÓR (*zevnitř*) *De profundis clamavi ad te, Domine; Domine, exaudi vocem meam.*⁴⁸

MADALENA (*obejme kříž*) Ach, Bože, můj Pane! Takže už... už je čas? Již ani okamžik, můj Bože? - Kříži mého Vykupitele, ó, předrahý kříži, útočiště nešťastníků, buď mi oporou ty, když mě v tomto světě všichni opustili, a já již neunesu všechno své trápení... vždyť nebi i zemi skýtám jen obraz bolesti a děsu! Vezmi si, Pane, vezmi si všechno... - I moji dceru, i ji...? Ach, moji dceru, moji dceru... i tu ti dávám, můj Bože. - A co teď? Co víc ode mne, Pane, chceš? (*Znovu zaznějí varhany.*)

CHÓR (*zevnitř*) *Fiant aures tuae intendentes; in vocem deprecationis meae.*

JORGE Pojdte, sestro má, to vás volá hlas Páně. Začne svatý obřad.

MADALENA (*osušuje si slzy a odhodlaně*) On už šel?

JORGE Ano, drahá sestro.

MADALENA (*zvedne se*) I já tedy jdu. (*Oba vyjdou zadními dveřmi.*)

Zvedne se zadní opona a objeví se kostel svatého Pavla: mniši sedí v chóru. U hlavního oltáře stojí PŘEVOR z BENFIKY. Na oltáři dva dominikánské škapulíře. Vpravo od převora klečí MANUEL DE SOUSA, na sobě má hábit novice. ARCIBISKUP v obřadním plášti a s biretem na hlavě sedí na svém stolci, obklopen kleriky v komžích. Chvilí poté vstupuje JORGE v doprovodu MADALENY, která je již také oblečena jako novicka a poklekne vlevo od převora. Zaznějí varhany.

CHÓR *Se iniquitates observaveris, Domine; Domine, quis sustinebit?*

PŘEVOR *(bere z oltáře škapulíře) Manueli de Sousa Coutinho, bratře Luísi de Sousa, chcete tedy zcela svléci starého člověka a zanechat světu i jméno, které jste v něm měl! - Sestro Madaleno! Vy oba jste byli ve světě vznešenými lidmi z panského stavu a nyní zde ležíte v prachu země, v tomto skromném hábitu prostých noviců; opustili jste vše, a nakonec opustíte i sami sebe... děti Ježíše Krista, a nyní našeho otce svatého Dominika, přijměte s tímto pozeňnaným škapulířem...*

PŘEVOR z BENFIKY, ARCIBISKUP, MANUEL DE SOUSA, MADALENA, atd. MARIA, která vběhne do kostela ve stavu naprostého poblouznění. Je oblečena do pomačkaných bílých splývavých šatů, vlasy má volně rozpuštěné, v obličejí se jí zračí trýzeň, tváře jí však planou souchotinářským ruměncem, oči má vytřeštěné. Na okamžik se zastaví, pozná rodiče a zamíří přímo k nim. - Nastane všeobecný rozruch, obřad je přerušen.

MARIA *Tatínku, tatínku! Maminko! Vstaňte, pojd'te! (Vezme je za ruce; oni mechanicky uposlechnou, jdou doprostřed jeviště. Nastane všeobecný zmatek.)*

MADALENA *Marie, dceruško!*

MANUEL *, Dcero! Dcero...! Ach, dceruško moje!... (Oba ji obejmou.)*

MARIA *(oddělí se s nimi od ostatních lidí a přivede je na předscénu) Počkejte. Tady nikdo nezemře beze mě. Co to chcete udělat? Co to je za obřad? Co je to za Boha na tomhle oltáři, který chce dceři ukrást otce a matku? - (K okolostojícím.) A kdo jste vy, osudové přízraky...? Chcete mi je vyrvat z náručí...? Tohle je moje matka, tohle je můj otec... Co je mi po tom druhém? Na tom, jestli je mezi mrtvými, nebo mezi živými - jestli zůstane v hrobě, nebo teď vstane z mrtvých, aby mě zabil...? Zabijte mě, zabijte mě, jestli chcete,*

ale nechte mi tohohle tatínka a tuhle maminku, ti jsou mí. – Není nad to přijít do nějaké rodiny a říci: „Vy nejste manželé... a tahle dcera, která se zrodila z vaší lásky, tahle dcera hýčkaná s největší něžností, s takovou něhou, ta dcera je...“ – Maminko, maminko, já jsem to dobře věděla... nikdy jsem ti to neřekla, ale věděla jsem to: řekl mi to ten strašlivý anděl, který se mi zjevoval každou noc a nechal mě spát... ten anděl, který sestupoval s plamenným mečem v ruce a pokládal ho mezi mne a tebe, který mě rval z tvého náručí, když jsem v něm usínala... který mě rozplakal, když mě otec chtěl v tvém náručí políbit. – Matko, matko, ty nezemřeš beze mne... Otče, dej sem kus ze svého rubáše... dej mi ho, já chci zemřít dřív, než přijde. (*Schoulí se do otcova hábitu.*) Chci se tady schovat, dřív než přijde ten člověk z onoho světa a řekne mně i tobě do očí přede všemi: „Tahle dívka je dítětem zločinu a hříchu...!“ Ale nejsem! Povzte, otče, že ne... Řekněte všem těmhle lidem, řekněte jim, že nejsem. (*Jde k Madaleně.*) Ubohá matko...! Ty nemůžeš... Chudinko...! Nemáš odvahu... – Nikdy jsi nelhala...? Tak lži teď a zachraň čest své dcery, aby jí nevzali jméno jejího otce.

MADALENA Smilování, můj Bože!

MARIA Nechceš? Ty také ne, otče? – Nechcete. A já tu takhle umřu... a on přichází...

Výjev dvanáctý

MARIA, MADALENA, MANUEL; POUTNÍK a TELMO, kteří se objeví v pozadí jeviště, vycházejí zpoza oltáře.

POUTNÍK (*k Telmovi*) Jdi, jdi, zjistí, zda je ještě čas. Zachraň je, zachraň je, ještě můžeš... (*Telmo udělá pár kroků vpřed.*)

MARIA (*ukazuje na poutníka*) To je ten hlas! To je on, to je on! – Již není čas... Maminko, tatínku. Zakryjte mi tvář, neboť umírám hanbou... (*Skryje líce na matčiných prsou.*) umírám, umírám... hanbou... (*Padne a zůstane ležet na zemi mrtvá. Manuel de Sousa a Madalena si lehnou v prostraci vedle dceřina těla.*)

MANUEL (*po chvíli se zvedne a poklekne*) Sestro, pomodleme se za její duši... poručme svoji duši tomuto andělovi, jehož Bůh vzal k sobě. – Otče převore, můžete mi dát ten škapulíř?

PŘEVOR (*jde k hlavnímu oltáři pro škapulíře a vrátí se*) Bratři moji, Bůh v tomto světě křížem navštěvuje ty, jež miluje. Věnc slávy se získává až na nebesích. (*Znějí varhany. Padá opona.*)

¹ Budu zde citovat ze zajímavého rukopisu, který objevil pan Alexandre Herculano v knihovně Královského paláce v Ajudě a z něhož již bylo několik úryvků otištěno roku 1843 v týdeníku *Panorama*.

„Ačkoliv jest Lisabon město tak velké a vznešené, nemá měšťanské či šlechtické paláce, jež by zasloužily úcty pro materiál, z něhož jsou vystavěny, ač jsou to budovy značně veliké a mohutné. Jsou však vyzdobeny takovým způsobem, že působí vpravdě velkolepě. V zimním období potahují komnaty obvykle jednobarevným hedvábím, damaškem či nejjemnějšími arraskými tapiseriemi, v letním pak skvostnou zlacenou kůží, jež se vyrábí v tomtéž městě.“ (Rkp. knihovny v Ajudě).

² *Lusovci* byli tehdy, počátkem 17. století, dozajista módní knihou, která bezpochyby ležela na sekretáři všech vznešených dam. Dnes je prokázáno, že již v prvním roce, kdy byla vytištěna, byla v Lisabonu pořizena dvě vydání, jež kritikové i bibliofilové po dlouhou dobu pro jejich podobnost zaměňovali. Do roku 1613, tedy do doby odloučení Manuela de Sousy Coutinha a paní Madaleny de Vilhena, existovali *Lusovci* již v devíti vydáních – od prvního z roku 1572 až po výše zmíněné vydání z roku 1613 s proslulými komentáři Manuela Correii, které vytiskl Pedro Crasbeeck. Camõesova *Lyrika* byla ve stejné době vydána třikrát a po čtvrté následujícího roku 1614. V první části *Portugalských her a komedií*, kterou sestavil Afonso Lopes, pak vyšly dvě Camõesovy divadelní hry.

³ Lopo de Sousa Coutinho, otec Luíse de Sousy, pocházel ze

Santarému a byl synem Fernãa Coutinha a pravnukem druhého hraběte Marialvy, pana Gonçala Coutinha. Od svých osmnácti let si nad jiné skvěle počínal v portugalské Indii, v době, kdy byl jejím guvernérem Nuno da Cunha. Po návratu do vlasti se těšil velké úctě krále Jana III., který jej pověřil správou Zlatého pobřeží. Z Miny se navrátil se zaslouženou reputací čestného a horlivého guvernéra. Když pak převzal po smrti svého staršího bratra Ruie Lopese rodinné sídlo, oženil se s paní Marií de Noronha, dvorní dámou královny Catariny, s níž měl tyto syny: Ruie Lopese Coutinha, Lopa de Sousu Coutinha, Gonçala Vaze Coutinha, Manuela (později mnicha Luíse) de Sousu Coutinha, Joãa Rodriguese Coutinha, Andrého de Sousu Coutinha, N... (jenž byl provinciálem poustevníků sv. Augustina) a Jorge Coutinha (později pater Jorge de Jesus Barbosa), a také jednu dceru, Anu de Noronha, jeptišku u Santarémských sester sv. Dominika.

Lopo de Sousa horlivě pěstoval písemnictví i vědy, byl zblhlý ve fyzice i matematice, měl hluboké znalosti starověké literatury a jako všichni velcí duchové jeho doby pěstoval též poezii. „K tomu se u něho pojila,“ jak píše pan Francisco Alexandre Lobo, biskup z Visea, „velká zbožnost, vyříbené mravy a tak ryzí oddanost při službě králi a vlasti, že nikdy nepožadoval odměn aniž žádal náhradu obnosů, jež štědře vydával, když pobýval na různých místech Afriky a vykonával funkci vrchního velitele královského loďstva. Tyto tak vznešené vlastnosti a tak významné služby jej činily hodným respektu, ještě posíleného jeho ctihodným vzezřením, a to takovou měrou, že ani král prý s ním nerozmlouval bez projevu značné uctivosti.“

Následující věta P. Antónia da Encarnação, O. P. to vystihuje elegantněji a krásněji portugalským jazykem: „Tak úctyhodného vzezření byl a takové úcty ten muž požíval, že prý i král se choval zdrženlivě, když s ním hovořil.“

Napsal několik děl, na něž poukazuje Barbosa: dvě knihy o *Obléhání Diu* (vydal v Coimbre João Álvares roku 1556, fol.), jednu knihu o *Záhubě Manuela de Sousy e Sepúlvedy, toho jména čtvrtého*; několika básnickými skladbami přispěl

do antverpského *Všeobecného zpěvníku* z roku 1570, dále překládal Lukiana a Senekovy tragédie; sepsal *Činy vznešených portugalských reků v Indii*. Rkp. P. Antónia da Encarnação, O. P. zmiňuje rovněž jeho spisy matematické, zřejmě rkp., o němž není jiné zprávy. Viz Prolog ke druhému dílu *Dějin řádu sv. Dominika* (História de São Domingos); José da Natividade, O. P., *Agiolégio Dominicano; História Genealógica*, sv. XII; a *Biblioteca Lusitana: Memórias da Academia Real das Ciências, de Lisboa*, sv. VIII, str. I, 1823.

⁴ Nová ulice byla tehdejším Chiadem, jakousi *rue de La Paix* či *Regent Street* Lisabonu, hlavního města oné rozlehlé monarchie, kterou po sobě ještě zůstavil král Šebestián. Cituji znovu z vyprávění či *Cesty Benátčanů Trona a Lippomanio*: „Jakkoliv jsou ulice převážně špatné a pro chůzi i jízdu kočárem nepohodlné, krásná Nová ulice potěší jak svou délkou a šířkou, tak zejména tím, že je zdobena nekonečnou řadou obchodů plných rozličného zboží pro potřeby vznešeného obyvatelstva královského města.“ (Rkp. královské knihovny v Ajudě).

⁵ Dokonce i v Portugalsku, nekatoličtější zemi světa, došel odezvy boj za náboženskou svobodu, jenž v 16. století tolik rozbouřil severní Evropu. I zde měla reformace ne-li odhodlané stoupence, tedy alespoň obdivovatele, kteří se stotožňovali s určitými zásadami, jež křesťanství odštěpenci zastávali. Ze spojení s německými reformátory byl podezírán a obviněn – a mám za to, že nikoliv neopodstatněně – i jeden z největších učenců doby a v tehdejší Evropě též nejznámější Portugalec – Damião de Góis.

⁶ Ještě za svého dětství jsem poznal několik z oněch starých příslušníků vznešených rodů nebo rodů, které se zákonem vznešenosti řídily. Na venkově, a zejména v severních provinciích Portugalska nebyl až do počátku tohoto století vychovatel sloužícím, nýbrž to byl společník, často neméně urozený než jeho páni a závislý pouze majetkově. Byl to poslední pozůstatek z toho mála, co bylo ve feudálních zvycích patriarchální. Vychovatel je jednou z typických postav vystupující z obrazu portugalských zvyklostí, dokud ještě nějak existovaly. A dnes,

kdy veškeré jejich národní rysy setřela cizí móda a cizí zvyky, ne vždy elegantnější než ty naše, je ještě zajímavější.

⁷ Paní Madalena de Vilhena, dcera a dědička Francisca de Sousy Tavarese, vrchního velitele královského loďstva v Indii a pevností v Cananoru a Diu, a jeho ženy Marie da Silva, byla poprvé provdána za pana Jana Portugalského, vnuka prvního hraběte z Vimiosa a syna slavného pana Manuela Portugalského, jehož učinily nesmrtelným Camõesovy verše. S ním měla jednoho syna, který zemřel mlád, a dvě dcery. Z nich jedna se provdala za Pedra de Menezese z rodu hrabat z Linharesu, a neměla potomka. Druhá, jménem Joana de Portugal, se vydala za Lopa de Almeidu, děda prvního hraběte z Assumaru, v jehož potomstvu potom sňatkem pana Dioga Fernandese de Almeidy s Joanou Teresou Coutinhovou došlo ke spojení obou rodů – rodu Portugalů a Sousů Coutinhů. Zvláštní shoda okolností! Jak právem poznamenává pan biskup z Visca ve svém cit. *Pojednání*.

S druhým manželem, naším Manuelem de Sousou Coutinhem, měla pouze tuto dceru, kterou Francisco de Santa Maria nazývá paní Anou; já však, opíraje se o velkou autoritu svého strýce br. Alexandra, muže ve všech ohledech úzkostlivě přesného, který učinil tuto opravu ve svém exempláři, ji nazývá Marií de Noronha.

⁸ Z toho, co stojí v pozn. 3, je vidno, že tyto výrazy nejsou nadnesené. Slýchám od znalců genealogie, že tento přeslavný rod Sousů Coutinhů, jenž tak vynikal ve zbraních, písemnictví i ctnostech, zcela vymřel. A že ti, kteří dnes ke svému jménu oba ty vznešené přídomky připojují, k tomu mají právo vskutku pramalé. – K otázce čistoty krve nechť se vyjádří genealogové, k ostatnímu pak nechť zazní názor veřejnosti.

⁹ Všichni naši kronikáři a autoři dobových pamětí nazývají tábory (*séjanas*) čtvrti či uzavřené části měst v Berbersku, v nichž žili Židé a kde byly obvykle ubytování a střežení zajatí Portugalci, čekající, až budou ze zajetí vykoupeni.

¹⁰ Nejen za krátké vlády kardinála a krále Jindřicha, ale ještě i za vlády prvního Filipa, jenž panoval v Kastilii jako Filip II., se oba

zástupci z Portugalska a z Kastilie pílí a štědrostí předháněli ve svém vznešeném úsilí vynakládaném na vykoupení a ochranu křesťanských zajatců v Berbersku.

O tomto postoji, který byl ke cti oběma hispánským dvorům, podávají svědectví všechny dobové texty.

¹¹ Tento argument, v němž se starý dobrý vychovatel tak utvrzuje a o němž si troufám s pýchou prohlásit, že je z toho nejpůsobivějšího a nejoriginálnějšího, co důvtipnější pozorovatel snad v této hře nalezne, není dílem mé fantazie. Vyzvedl jsem jej ze vzácné pokladnice, z níž pochází téměř vše, co se v mých literárních textech setkalo s největším ohlasem. Tím pokladem jsou mé vzpomínky z dětství a též neprestajné studium jazyka, cítění, myšlení a víry našeho lidu, jenž je tím nepoetičtějším a nejoduševnějším národem Evropy.

Chci zde vypovědět, jak mě napadlo vložit tato slova do úst Telmu Paisovi. První léta svého života jsem strávil mezi dvěma venkovskými usedlostmi: malou usedlostí U hradu, jež patřila mému otci, a velkou usedlostí U ještěrky, jež patřila a patří rodině mého děda z matčiny strany – Josého Benta Leitãa. Obě leží jižně od Doura, obě se nalézají v okolí Porta, ale na samotě a mimo dosah města, a tak byl život, který jsme na nich vedli, životem povýtce venkovským, jenž pro mne vždy byl příkladem života šťastného, jediného přirozeného žití na tomto světě. – Jedna stará černoška, dobrá Rosa de Limová, pro niž jsem byl tím nejkrásnějším chlapečkem ze všech a pro niž dosud, ač mě někdy pořádně vyplásla, pláču steskem, byla jakýmsi vrchním rodinným kronikářem, zejména kaple a usedlosti U ještěrky, kterou považovala za jeden z divů světa a již uctívala, jako každý řádný Španěl uctívá svůj Escorial. Kromě tisíců příběhů o čarodějnictví a o věcech z onoho světa, v něž nábožně věřila, mi vyprávěla, že „i o těch věcech se hodně lže“: prý třeba o mém dědovi se říkalo, že se o půlnoci, zahalen do lajntuchu, procházel nad oblouky akvaduktu, jenž přivádí na usedlost vodu, což je úplný nesmysl, protože „ona si je jista, že kdyby se pan José Bento mohl vrátit na tento svět, neodešel by, aniž by se ukázal své Rose de Limové“. – Když to říkala, oči se jí

zamžily slzami, ústa jí však zářila v důvěřivém úsměvu, který mě dojme pokaždé, když si na to vzpomenu.

Tohle je opravdová poezie, ta, jež vyvěrá ze svých původních, ryzích pramenů, a nikoliv ony vyumělkované sentence převzaté od Řeků či Římanů, Francouzů či Angličanů, podle toho, co je právě v módě; a nejsou jí ani ony přepjaté imitace dnes bezbarvé a mdlé *pasigrafické* školy, jíž vynikaly všechny národní literatury konce minulého a počátku tohoto století, a zítra všeho, co je nejzastaralejšího a nejvyčpělejšího v spleťtém stylu, zmatených myšlenkách a neurčitých zásadách starých kronikářů. Literatura je, tak jako Titánové, dcerou země a na své zemi musí spočinout, aby nabyla nových sil, když se cítí vyčerpaná.

¹² Lid ve smrt krále Šebestiána nevěřil od okamžiku, kdy do Portugalska dorazily první zprávy o porážce u Al-Qsar al-Kábiru. Někteří soudí, že naděje lidu jsou záměrně živeny těmi, kteří k té smutné výpravě nejvíce podněcovali a kdo se chtějí vyhnout zodpovědnosti za své osudové rady. Pravda je ale taková, že veřejnost v královu smrt nikdy zcela neuvěřila. A z těch, kteří vyvázli živí, z těch nikdo nikdy neřekl, že ho viděl zemřít. Nápis na jeho náhrobku v Belému obsahuje výhradu *si vera est fama*. Četní podvodníci, kteří se pod jménem krále Šebestiána na nejrůznějších místech objevili, toto celonárodní podezření spíše posílili, než aby je potlačili. Pravý či falešný Šebestián, který byl vydán v Benátkách a mučen v Neapoli, zanechal hluboké pochybnosti i v myslích těch nejneotřesitelnějších.

I méně by bylo stačilo, aby tak to množství romaneskních a poetických pověstí, jež ihned zaplavily Portugalsko a přetrvávaly až do naší doby, získalo na barvitosti a důvěryhodnosti. Stoupec *šebestianismu* je další lidový typ, který dosud nebyl ztvárněn a který, bude-li obratně zpracován, jistě přispěje k pestrému obrazu národních zvyků. Romanopisec stejně jako básník, filolog i filosof v této přeúrodné zíle přebohatého naleziště našich starých věr i pověr naleznou mnoho látky ke zpracování.

¹³ Tato romance se podle Miguela Leitãa zpívala na prostou a jámovou melodii, jejíž notový záznam ve své *Miscelânea* zachytil se slovy v kastilštině. V portugalštině jsem ji našel v zápisnicích

rytíře Oliveiry a portugalsky ji ve sbírce svých nevydaných textů rovněž uvedl A. L. Caminha.

Sám ji ve svém *Romanceiru* uvádím na příhodném místě v obou jazycích, aniž bych se však odvážil rozhodnout, v kterém z nich byla složena původně.

¹⁴ Toto bylo neochvějně přesvědčení, běžně rozšířené mezi posledními stoupenci šebastianismu – a možná ještě dnes, neboť jsem slyšel, že tací stále existují –, a sice, že se král Šebestián vrátí jednoho dne za husté mlhy. Tak zněla některá lidová proroctví. Dalším pokladem národní poezie jsou tedy tyto věštby, jež dosud nikdo patřičně filologicky nezkoumal. Ve svém *Romanceiru* jsem se snažil znovu jim vrátit jejich literární místo a zařazení, jež jim, jak se domnívám, přísluší.

¹⁵ Lopo de Sousa, bratr mnicha Luíse de Sousy, zůstal v zajetí po bitvě u Al-Qsaru (*História Genealógica*, sv. XII). Co se týče patera Jorge, jsem přesvědčen, že byl augustiniánským mnichem – třebaže umělecké důvody mě vedly k tomu, abych ve svém dramatu přijal názor Tourona a Eduarda, podle nichž to byl dominikán.

Mezi těmi, kdo podlehli slibům Kastilie a vydali jí Portugalsko, byl s velkou pravděpodobností i Rui Lopes Coutinho, nejstarší bratr Luíse de Sousy. Z toho vyplývá, že bratři s tak rozdílnými citěním spolu zřejmě příliš dobře nevycházeli. Proto zde není jeho jméno uváděno, byť se, jak víme, výpravy do Afriky také zúčastnil.

Viz Faria e Sousa, *Europa Portuguesa*, sv. III, str. 1: a cit. *Pojednání* páně biskupa z Visea.

¹⁶ Viz pozn. 12. A poslyšte, co říkají všichni spisovatelé té doby: zjistíte, že ten lidový omyl, pokud to omyl byl, se skutečně opíral o mnoho závažných a opodstatněných domněnek. Falešná zvěst nikdy nedojde všeobecné víry, nemá-li alespoň trochu pravdivý základ. Představivost lidu není tvůrčí, zveličuje, přehání, ale nečerpá z ničeho.

¹⁷ Je-li tomu, jak se zdá, jsme nuceni u potomka Lopa de Sousy Coutinha s lítostí připustit tuto pohanu (totiž že se zaprodal Filipovi Kastilskému) a přiznat, že byl dalek nezištnosti a vznešenosti svého slavného otce a že tento jeho prvorozený syn

zhrdnul příkladem, jehož se mu v útlém věku dostalo. (Viz pozn. 15.) Nicméně vzhledem k hlubokému smutku, s nímž Manuel de Sousa Coutinho na tolika místech mluví o osudné africké výpravě, a vzhledem k vlasteneckému zanícení, jehož důkaz nám podává na každém kroku, lze soudit, že jeho cti se ta nákaza ani v nejmenším nedotkla.

Cit. *Pojednání* páně biskupa z Visea.

¹⁸ Manuel de Sousa odplul přibližně v roce 1576 na Maltu, aby se stal novicem toho řádu. António da Encarnação, O. P. i Lucas de Santa Catarina, O. P. mají pochybnosti, zda když jej na jedné řádové galéře zajali Alžíráné, byl již skutečně novicem, jestliže dostal svolení k tomu být vykoupen, neboť jest známo, že maltézkým rytířům toto nikdy dovoleno nebylo. Většina autorů však zastává názor, že se novicem skutečně stal. A je jisté, že roku 1577 (jak on sám píše v dílu prvním, knize šesté, kapitole třetí *Dějiny řádu sv. Dominika*) byl zajatcem v Alžíru. Z toho pan biskup z Visea usuzuje, že byl zřejmě zajat kolem roku 1576. Zajali ho, když odplouval ze Sardinie, jak zmiňuje v předmluvě k *Spisům* Jaima Falcãa:

Qui in Melitensi triremi adversa tempestade pene eversa a piratis ad Sardiniam capti, Algeriumque in Africa trajecti.

[Ti byli v maltézké trojveslici, téměř převrácené nárazem bouře, zajati piráty u Sardinie a převezeni do Alžíru v Africe.]

Tam „našel mezi zajatci“ – praví Barbosa – „slavného Míguela Cervantesa Saavedru, s nímž navázal vřelé přátelství“. Svědectví o tomto přátelství nám zůstalo v krásné Cervantesově novele *Strasti Persilovy a Sigismundiny*.

¹⁹ Mor vypukl na konci října roku 1598 a koncem srpna následujícího roku již téměř vymizel. Již v říjnu toho roku se *znovu objevil a nepřestal řádit až do února roku 1602*.

Dějiny řádu sv. Dominika, díl III, kniha VI, kap. X.

²⁰ Ještě dnes existuje rčení, podle něhož je panna Teodora vzorem svrchované ženské moudrosti. Všichni znají provensálský román byzantského vlivu a stylu, jehož překlad do portugalského došel stejného přijetí a popularity jako *Robert Dábel* nebo *Krásná Magalona* a jim podobně.

²¹ *Quinqueviratus ille invidiam sibi non levem conflavit, mihi inopinatum exilium peperit.* [Tato rada pěti proti němu vznikla nemalou závist a mně způsobila neočekávané vyhnanství.]

Předmluva Luíse de Sousy k *Spisům* Jaima Falcãa.

²² *Praefectum mihi imposuerat rex septingentorum peditum, equitum ferme centum.* [Král mě ustanovil velitelem sedmi set pěšáků a téměř sta jezdců.]

Předmluva k *Spisům* Jaima Falcãa.

²³ Když Filip II. odjel roku 1583 z Lisabonu, předal vládu arcivévodovi Albertovi, který vládl s pomocí arcibiskupa lisabonského Jorge de Almeidy, Pedra de Alcáçovy a tajemníka Miguela de Moury. Když byl roku 1594 arcivévoda povolán do úřadu arcibiskupa v Toledu, předal vládu Miguelu de Castrovi, novému lisabonskému arcibiskupovi, hrabatům z Portalegre, ze Santa Cruzu, ze Sabugalu a Miguelu de Mourovi.

²⁴ Pan Jan Portugalský, první choť paní Madaleny de Vilhena, měl statky a domy na stejné straně řeky, kde se nalézá Almada. Ty však Manuel de Sousa na protest proti despotickým místodržícím dozajista nezapálil. Je nanejvýš pravděpodobné, že scéna s poutníkem se odehrála v jednom z domů, jež patřily panu Janovi, neboť tam visel jeho portrét. To, že přiléhá ke kostelu a ke klášteru sv. Pavla, je pouze dílem pravděpodobnosti básnické či dramatické.

²⁵ Toto se odehrálo v městečku Povos v lednu 1577. Viz António de Encarnação, O. P., předmluva k druhému dílu *Dějin řádu sv. Dominika*

²⁶ *Cum vehementer animo commotus essem, nova et inaudita metamorphosis indignantes parietes injuriæ subduxit, in fumum et cineres abiire...* [Když jsem byl v duchu silně pobouřen, nová a neslýchaná proměna vyrvala nespravedlnosti rozhořčený dům – v dým a popel se obrátil.]

Předmluva k *Spisům* Falcãovým.

Latinský epigram od téhož Luíse de Sousy je, jak zmiňuje Barbosa, ještě důraznější a vzletnější:

*Quos flamma absumpsit, reddet mihi fama Penates,
Ponet et cæternam, non moritura, domum.*

[Domov, ježž plamen mi strávil, sláva mi navrátí zpátky.

Nehynoucí jsou, sama zbuduje příbytek věčný.]

²⁷ Viz *Paměti velkých mužů Portugalska* od pana Antónia Caetana de Sousy.

²⁸ Tak skutečně znějí první slova tajemné *Knihy stesku* Bernardima Ribeira, jež Maria rozverně cituje, dříve, jež se u nás přes temná tajemství svých hádanek a anagramů, či možná právě pro ně, těšilo nesmírně oblibě. Ve vzácném vydání z roku 1559, jež nyní vlastním, jsou uvedena poněkud odlišně.

²⁹ Maria zde užívá s půvabnou strojeností archaismus, napodobujíc tak styl, jakým panna z románu udílí příkazy svému služebníkovu.

Vkládám sem tuto poznámku, protože vím, že mne za tento archaismus kárali jako za nemístný v naší době. Takový by v 17. století, v němž se nacházíme, vskutku byl, nebýt použit s tímto záměrem.

³⁰ Domnívám se, že ze všech portrétů krále Šebestiána, o jejichž existenci mám povědomost, je nejautentičtější ten, který se až do roku 1832 nacházel v městě Angra do Heroísmo na ostrově Terceira, a to ve vládním paláci, jež býval jezuitskou kolejí. Traduje se, že ho tam král poslal ještě za svého života. V mládí jsem ten portrét mnohokrát dlouze pozoroval a popis, jež jsem vložil do Mariiných úst, vznikl podle něho.

³¹ Viz pozn. 15.

³² Je známo, že náš slavný básník strávil poslední dny svého života v důvěrných rozhovorech s dobrými důstojnými otci od Svatého Dominika v Lisabonu a že svoji báseň v mnohém zrevidoval a pozměnil na radu některých učených mužů, jimiž ten řád oplýval a kteří jej ctíli stejně, jako na něj jezuité nevrážili a jej pronásledovali. Přístavba kostela svatého Dominika je jedním z nejznámějších historických míst Lisabonu. Tam se odehrálo mnoho pamětihodných událostí našich revolucí, tam byli králové sazeni na trůn i z trůnu sesazováni, lid tam byl mnohokrát oklamán a mnohokrát prohlédl. Bylo to místo hojně navštěvované lenochy i podnikavci, jež tam přitahoval zvyk i obliba mnichů, kteří tam žili.

³³ Sv. Telmo (sv. Pedro Gonçalves Telmo z řádu dominikánů) je ochráncem námořníků. Každý člověk ví, co to je oheň svatého Eliáše (v Portugalsku zvaný oheň svatého Telma), v němž naši mužové moře nikdy nechtěli vidět přirozený úkaz, nýbrž znamení ochrany svého světa.

³⁴ Kostel svaté Anny, dnes ženský klášter stejného jména, byl tehdy farním kostelem. Viz to, co jsem k tomu napsal v poznámkách k básni *Camões*.

³⁵ Zdá se, že invocace krále Šebestiána v *Lusovicích* byla napsána po první králově výpravě do Afriky. Není to další příklad laciného pochlebování jako v *Orlandovi* nebo v *Osvobozeném Jeruzalému* i v téměř všech moderních epopějích, nýbrž žhavý zápal bojovníka, upřímná obět vlastence, který svému mladému a podnikavému králi dává k dispozici svoji „paži pro zbraň uzpůsobenou“ a „mysl k Múzám obrácenou“.

Král Šebestián byl možná muž, který mohl hodnotu takového daru ocenit, byl však obklopen dvorem, na němž jsou jako na všech ostatních ceněny a oceňovány mrzká zbabělost a nízké intriky: s *Camõesem* bylo podle toho zacházeno.

³⁶ Kromě onoho krásného epigramu, jež jsem již citoval v poznámce 26, dochovalo se z básní Luíse de Sousy několik fragmentů, jež dobře ukazují, jak důvěrně obcoval s Múzami. Některé verše z jeho básně *Navigatio antarctica*, jež nám zachoval Barbosa a v nichž silně zaznívá jeho stesk po ženě a po dceři, jsou hodny připomenutí:

*Quin et curarum fluctu contundor acerbo
Dum, procul a patria, toto jam dividor orbe,
Ea subeunt conjux, et natae dulcis imago.*

[Vždyť jsem opravdu zmítán přívalem starostí krutým, když jsem vzdálený vlasti už odtržen z celého světa.

Tu žena a sladké dcery příznak mi vyvstává v myslí.]

V předmluvě k *Spisům* svého přítele a učitele Jaima Falcãa takto popisuje Almadu a bezstarostný život básníka, který tam Falcão vedl před tím, než jej zvůle místodržících přiměla k emigraci. *Locus Ulyssiponi imminet brevi freto interfluente Tago, saluber caelo, fontibus exuberans, musarum otitis commo-*

dissimus. [Odysseovo město nad mělkou úžinou ční, protékané Tejem, místo s ovzduším zdravým, bohaté prameny a nanejvýš příznivé umění Múz.]

I kdybychom však neměli k dispozici žádný z těchto dokumentů, ve sladké melancholii a upřímné kráse prózy z pera Luíse de Sousy bychom měli jasný důkaz toho, že musel být v mládí a ve světském životě velký básník ten, kdo psal ve stáří a jako mnich takovou prózu. V *Životě P. Bartolomea dos Mártires* i v *Dějínách řádu sv. Dominika* jsou básnické, ba dramatické pasáže – výraz to tužeb toho nejvznešenějšího a nejvyššího, co se tají v lidském srdci –, jež jsou nad jiné dokonalým příkladem umění, skutečným odleskem ideálu, v němž jediném přebývá a vždy přebývala ryzí poezie.

³⁷ Tento portrét musel být mimohrádně věrný, jestliže ho mohl poutník, který viděl pana Jana po tolika letech a po tolikerém utrpení v Jeruzalémě, podle něho okamžitě poznat. Právě takto je totiž ten příběh vyprávěn životopisci dominikána Luíse de Sousy. Naše drama předpokládá vysvětlení snazší, a mohlo by být i jiné.

³⁸ Tento klášter, založený po církevní odluce hraběte a hraběnky z Vimiosa, totiž pana Luíse de Portugal a paní Joany de Castro Mendonçové, od roku 1607 sídlil v domech na pozemcích pod kostelem Svatého Vincenta za hradbami a nad čtvrtí Alfamou, patřících k majorátnímu panství. Teprve v roce 1616 se jeptišky ve slavnostním procesí přestěhovaly do vhodného nového domu „při řece, poblíž mostu v Alcântaře“.

Viz *Dějiny řádu sv. Dominika*, sv. III, kp. XV.

³⁹ V některých částech Portugalska je úterý dnem ještě více neblahým než pátek. Ten je ale nejen u nás, nýbrž téměř na celém světě považován za den nešťastný a zlověstný.

⁴⁰ Je navýsost zajímavé číst, jak týž mnich Luís de Sousa později vylíčil příběh této odluky, jež byla vzorem jeho vlastní. Viz *Dějiny řádu sv. Dominika*, díl III, kp. XV.

⁴¹ Vykoupení zajatci nosili bílý škapulír s křížem řádu mercedariánských rytířů (královského, nebeského a vojenského řádu Panny Marie Matky milosrdenství na vykupování zajatců) nebo

řádu trinitářů (řád Nejsvětější Trojice na vykupování zajatců). Naši autoři často popisují slavnostní procesí, jež zajatci pokládali za svůj veřejný vstup do křesťanstva, jemuž byli navraceni. S tímto znamením, jež u všech vzbuzovalo úctu a sympatie, potom prosili po krajích o almužnu, a mnozí takto nashromáždili značné sumy.

⁴² Jan Portugalský, O. P. byl převorem v Benfice, vikářem kláštera Nejsvětější svátosti, inkvizitorem velké mensy a naposledy biskupem ve Viseu (od roku 1625 do roku 1629), čímž jeho nanejvýš příkladná dráha skončila. *Pojednání* páně biskupa z Visea. Viz Lucas de Santa Catarina, O. P., díl IV, kniha první; *Sborník dokumentů* vydaný Královskou akademií historickou; atd.

⁴³ Ať již byl onen příběh o poutníkovi, objevivším se v domě paní Madaleny, pravdivý či nikoli, byl obecně považován za hodna důvěry až do doby pádných pochyb páně biskupa z Visea, které ovšem nejsou víc než pochybami. Ztotožnit poutníka se samým Janem Portugalským byla básnická licence, nicméně licence zcela pravděpodobná a možná, kterou by se snadno vysvětlily tajemné okolnosti onoho zjevení a jeho důsledků.

⁴⁴ Existuje mnoho příkladů lidí, kteří od velkého strachu či zármutku náhle zešedivěli. Právem jsou vynášeny verše lorda Byrona ve *Vězni chillonském*, které se vztahují k tomuto pozoruhodnému jevu:

*My hair is grey, but not with years,
Nor grew it white
In a single night,
As men's have grown from sudden fears.*
[Můj zešed' vlas, ne řadou let,
a nepovát
těž za noc snad,
jak náhlou hrůzou mnohým zbled'.
(Přeložil Antonín Klášterský)]

⁴⁵ Možná se to tak skutečně událo. Ani António da Encarnação, O. P., ani nikdo z ostatních, kteří příběh toho poutníka zmiňují, neříkají, co se s ním stalo: a nejpríjemnější výklad, který ten

dobrý pater pro tak podivnou událost nalezl, bylo, že to možná byl anděl seslaný Bohem, aby ony dvě duše branou kláštera povolal do nebe. Je to téměř jedno z těch dramatických východisek, která tolik kritizoval Horatius: *nec Deus ex machina*.

⁴⁶ Paní Madalena de Vilhena povila panu Janu Portugalskému děti vypočtené v pozn. 7. Vzhledem k tomu, že Telmo neuvádí, jakého je dítě Manuela de Sousy pohlaví, úvaha pana Jana jeví se zde přirozená a možná. – Mimoto, úvahy o dětech paní Madaleny de Vilhena z prvního manželství se s dramatem a postavením jeho osob, jak je autor pojal, ani se zájmem, který chtěl plně soustředit na onu jedinou dceru Manuela de Sousy, nikterak nesrovnávaly.

⁴⁷ Slova, jež P. António da Encarnação, O. P. vkládá při této příležitosti do úst Manuelu de Sousovi, si zaslouží být zde citována:

„Když on (Manuel de Sousa) přišel zvenčí, ona mu vyprávěla vše, co se událo s tím poutníkem, a ještě i to, co viděl jeho bratr, mistr Jorge, aby mohl zvážít, co je v té věci třeba učinit. Nepozastavil se, nýbrž vzápětí odpověděl: „Až dosud jsem, paní, žil s vámi v dobré víře a věřím, že i vy jste se mnou ve stejně dobré víře žila. Neboť vám věřím, že byste se znovu neprovdala, nebyla-li byste si smrtí svého prvního manžela jista... Nejpríhodnější bude utéci se k posvátnému náboženství... atd.“ (Předmluva k druhému dílu *Dějin řádu sv. Dominika*).

⁴⁸ [Z hlubokosti volám k tobě, Pane. Pane, vyslyš hlas můj. – Nakloň uší svých k hlasu pokorných proseb mých.] Radili mi, abych ty krásné verše kajičného žalmu, jež dávám zpívat mnichům, neuváděl v latině. Neuposlechl jsem, neboť bych se prohřešil proti pravdivosti a ubral celkovému dojmu slavnosti, jež latinský jazyk při ceremoniích v chrámu bezesporu vyvolává. Zkušenost mi ukázala, že jsem se nemýlil. Ve výpravné básni bych býval postupoval jako ve druhém zpěvu básně *Camões*, v němž jsem verše z Knihy Jobovy přeložil: v dramatu musí být to, co je předváděno, co možná nejbliže tomu, co se skutečně stalo nebo stát mělo.